PRIIDU PUUSEPP

EMAKEELE ÕPIK

ALGKOOLILE

IV

ÕPPEAASTA

EESTI KIRJASTUS
TALLINN

PRIIDU PUUSEPP

EMAKEELE-ÕPIK

ALGKOOLILE

IV ÕPPEAASTA

VIIES, MUUTMATA TRÜKK

34741

EESTI KIRJASTUS
TALLINN 1943

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
(1943: 0223)
2-64137
A-15917

AfV. nr. I/0085. Trükiarv: 16150 eksemplari. Paber: ETK Tallinna Paberivabrik; trükipaber 56 : 79 cm. Trükk: Trükikoda „Ühistrükk", Tallinn. Brošuur: Paberikaupade tööstus endine G. Pihlakas, Tallinn.
Ilmunud oktoobris 1943.
Rmk. —.85.

1. LIHTLAUSE JA KIRJAVAHEMÄRGID SELLE LÕPUL.

1. Kirjutan lünka sobiva sõna. Ei unusta suurt algustähte lause algul ja punkti lause lõpul.

See oli suvel.

. . . . . põletas. Roidunult lebasid loomad oma . . . . . Linnudki pugesid peitu tihedasse . . . . . Mesilased . . . . . läbi õhu . . . . . kääksutasid oma viiulit. Kasteheinal . . . . . lepatriinu . . . . . hõiskasid jõe ääres.

2. Täiendan kirjalikult järgmisi poolikuid lauseid sõna või sõnadega.

1. Sügisel on päevad . . . . .
2. Lõbusad lapsed . . . . .
3. Juku vanem vend on . . . . .
4. Juku ise igatseb saada . . . . .
5. Tugev hobune vedas . . . . .
6. Mareti isa läks hommikul . . . . .
7. Tehasesse vajati veelgi . . . . .
8. Tehases on . . . . .

9. Hoolas Sirge puhastas oma . . . . .
10. Masinad kiirendavad . . . . .

Lause koosneb sõnadest ja sisaldab mõtte. **Niisiis lause on sõnadega väljendatud mõte.**

Alus ja öeldis.

3. Jälgin, missugustele küsimustele vastavad a l u s ja ö e l d i s.

Alus	**Öeldis**
Isa (kes?)	töötab (mida teeb?).
Vesi (mis?)	sulises (mida tegi?).
Tuttavaid (keda?)	on tulnud (mida on teinud?).
Vihma (mida?)	oli sadanud (mida oli teinud?).
	Kirjutati (mida tehti?).
	Kirjutatakse (mida tehakse?).
	On kirjutatud (mida on tehtud?).
kes? mis?	**mida teeb? mida tegi?**
keda? mida?	**mida on teinud? mida oli teinud?** jne.

Lause koosneb sõnadest.

Antud lauseis on lause teiseks osaks pöördsõna. Lause pöördsõnalist osa nimetatakse **öeldiseks.**

Lause osa, mis näitab, kellest või millest kõneldakse lauses, nimetatakse **aluseks.**

Kui lauses on ainult alus ja öeldis, siis on ta **laiendamata lihtlause.**

Küsimusi. 1. Millistele küsimustele vastab alus? 2. Millistele küsimustele vastab öeldis?

4. Vaatlen veel mitmesuguseid öeldise vorme.

Märkus. Öeldis on trükitud jämendatult.

I

1. Lapsed **õpivad.** 2. Lapsed **ei õpi.** 3. Lapsed **õppisid.** 4. Lapsed **ei õppinud.** 5. Lapsed **on õppinud.** 6. Lapsed **ei ole õppinud.** 7. Lapsed **olid õppinud.** 8. Lapsed **ei olnud õppinud.** 9. Lapsed **õpiksid.** 10. Lapsed **ei õpiks.** 11. Lapsed **õppigu!** 12. Lapsed **ärgu õppigu!** 13. Lapsed **õppivat.** 14. Lapsed **ei õppivat.**

II

1. Laulu **õpitakse.** 2. Laulu **ei õpita.** 3. Laulu **õpiti.** 4. Laulu **ei õpitud.** 5. Laulu **on õpitud.** 6. Laulu **ei ole õpitud.** 7. Laulu **oli õpitud.** 8. Kui laulu **õpitaks!** 9. Kui laulu **ei õpitaks!** 10. Laulu

õpitagu! 11. Laulu **ärgu õpitagu**! 12. Laulu **õpitavat**. 13. Laulu **ei õpitavat**. 14. Laulu **olevat õpitud**. 15. Laulu **ei olevat õpitud**.

Öeldise kohta küsime: **mida teeb** (alus)? **mida ei tee** (alus)? **mida tegi? mida ei teinud? mida teeks? mida ei teeks? mida tegevat? mida ei tegevat? mida tehku? mida ärgu tehku?** jne.;

mida tehakse? mida ei tehta? mida tehti? mida ei tehtud? mida ei tehtaks? jne.

5. Jatkan suuliselt järgmist ülesannet eelmise harjutuse järgi.

I

1. Koerad hauguvad. 2. Koerad ei haugu. 3. — — —

II

1. Laudu hööveldatakse. 2. — — —

6. Leian aluse ja öeldise järgmisis lauseis.

Koolis.

Kell helises. Müra vaikis. Õpetaja ilmus. Tund algas. Aeg kulus. Töö lõppes. Õpilased väljusid.

Sügisel.

Lehed koltuvad. Palukad küpsevad. Inimesed töötavad. Lõigatakse. Peksetakse. Vilja kuhjub.

Lootused täituvad. Kool algab. Lapsed õpivad. Päevad kuluvad. Sügis edeneb.

7. Jälgin järgmisis lauseis harilikus kirjas trükitud sõnu.

Minu **isa (alus)**	**töötab (öeldis)** aias.
Porine **vesi (alus)**	**vulises (öeldis)** kraavides.
Vanu **tuttavaid (alus)**	**on tulnud (öeldis)** külla.
Hoogsat **vihma (alus)**	**oli sadanud (öeldis)** mitu tundi.

Lauses võib olla peale aluse ja öeldise veel teisi sõnu ehk **laiendeid.**

Kui lauses on peale aluse ja öeldise veel laiendeid, siis on ta **laiendatud lihtlause.**

8. Võrdlen veel järgmisi lauseid.

Laiendamata lihtlause	Laiendatud lihtlause
Linn (alus) ärkas (öeldis).	**Suur** linn ärkas **vara.**
Töölised (alus) ruttasid (öeldis).	**Rõõmsad** töölised ruttasid **töökodadesse.**

9. Kirjutan järgmiste laiendamata lihtlausete asemele laiendatud lihtlaused.

Hommikul.

Päike tõusis. Hommik saabus. Linn ärkas. Viled undasid. Töölised ruttasid. Tänavad elavnesid. Lapsedki rühkisid.

N ä i d i s : Punetav päike tõusis ärkava linna kohale.

10. Leian järgmisis lauseis sobiva aluse. Sõnu valin alt sulgudest.

1. Hea . . . . . ei tee kahju.
2. Iga . . . . . on ränk.
3. Laisa . . . . . on ikka homme.
4. Ükski . . . . . pole taevast tulnud.
5. . . . . on surma käsk.
6. . . . . näeb palju vaeva.
7. . . . . on oma õnne sepp.
8. Ega . . . . . kolme vastu saa.

(algus, rumal, kaks, haigus, sõna, tark, igaüks, tööpäev)

11. Leian järgmisis lauseis sobiva öeldise. Sõnu valin alt sulgudest.

1. Töö . . . . . tegijat.
2. Aegamööda asjad . . . . . .
3. Raha . . . . . rattad käima.
4. Täis kõht . . . . . tühja kõhtu.
5. Magades . . . . . keegi leiba.
6. Kõik kaunad . . . . . teri.
7. Kaks kõva kivi . . . . . head jahu.
8. Eks ükskord . . . . . näpud ikka põhja.

(ei leia, ajab, õpetab, ei jahvata, käivad, puutu, ei usu, ei kasvata)

Omadussõnaline täiend.

12. Võrdlen järgmisi lauseid.

Lauses pole omadusi näitavaid sõnu	Lauses on omadusi näitavaid sõnu
Karu ei õpi tantsima.	**Vana** (missugune?) karu ei õpi tantsima.
Luud pühib toa.	**Uus** (missugune?) luud pühib **puhta** (missuguse?) toa.

13. Ärakirjutamisel tõmban täiendile ühe kriipsu ja sõnale, mille omadust ta näitab, kaks kriipsu alla.

1. Pisike säde teeb suure tule. 2. Pettusel on lõhkine kuub. 3. Tublil tööl käib kasu kannul. 4. Pikk vikat niidab laia kaare. 5. Veereval kivil ei kasva sammalt. 6. Jäme pakk nõuab tublit kiilu. 7. Kehvast suvest tuleb vilets sügis. 8. Kaks kõva kivi ei jahvata head jahu.

N ä i d i s : Pisike säde teeb suure tule.

Omadust näitav sõna ehk täiend on nimisõna juurde kuuluv laiend.

Täiend võib olla kõigis käändeis:
nimetavas (**pisike** säde),
osastavas (**head** jahu),
omastavas (**suure** tule) jne.

14. Leian suuliselt s i l m a d e l e, j u u s t e l e ja k õ n n a k u l e rohkesti omadusi näitavaid sõnu.

1. Vanaema (missugused?) silmad uurisid tütretütart.

2. Väikese Helgi (missugused?) juuksed olid seotud kahte patsi.

3. Isa tuli tuppa (missugusel?) kõnnakul.

N ä i d i s : 1. soojad, rõõmsad, lahked, mõtlikud, hallid, tõsised jne. 2. pehmed, pleekvalged, käharad jne. 3. aeglasel, tuttaval, nõtkel jne.

Missugune võib olla n ä g u, p i l k, n i n a, s u u, k a e l, h ä ä l?

nägu: tõsine, usaldav, kriitvalge . . . . .

pilk: sõbralik . . . . . .

nina: tömp . . . . . .

suu: väike . . . . . .

kael: peenike . . . . . .

hääl: lapselik . . . . . .

15. Kirjutan lünka sobiva täiendi nõutavas käändes.

Orav.

Kuuse ladvas istub . . . . . orav. Ta . . . . . saba on püsti. Loomakese . . . . . silmad uurivad käbi. Siis haarab ta selle . . . . . käppadega ja hakkab seda närima. Talveks kogub ta endale . . . . . tagavara käbisid. Varju otsib ta oma . . . . . pesast.

Sihitis.

16. Vaatlen järgmisi lauseid.

Lauses ei ole sihitist	Lauses on sihitis
Osta!	Osta **hobune** (osta kes?)!
Telli!	Telli **ajaleht** (telli mis?)!
Peremees kauples.	Peremees kauples **sulast** (kauples keda?).
Sepp parandas.	Sepp parandas **atra** (parandas mida?).
Talupoeg palkas.	Talupoeg palkas **abilise** (palkas kelle?).
Sepp parandas.	Sepp parandas **adra** (parandas mille?) ära.

Sihitis on pöördsõna juurde kuuluv laiend.

Sihitis võib olla järgmisis käändeis:
nimetavas (kes? mis?),
osastavas (keda? mida?),
omastavas (kelle? mille?).

17. Kirjutan sihitise taha sulgudesse nõutava küsimuse.

1. Jukule osteti uus pildiraamat ( ). 2. Riiulile pandi raamatuid ( ). 3. Riiulile pandi kõik raamatud ( ). 4. Kutsuge õpilased ( )! 5. Klassi kutsuti õpilasi ( ). 6. Traktorist puhastas traktorit ( ). 7. Kutsuti kohale arst ( ). 8. Kutsuti kohale ka õpetaja ( ). 9. Neiu sirvis ajalehte ( ). 10. Neiu pani ajalehe ( ) ära.

18. Vaatlen järgmisi lauseid.

Täissihitis	Osasihitis
Osteti noor **hobune (kes?).**	Silmitseti **hobust (keda?).**
Telliti uus **ajaleht (mis?).**	Telliti uusi **ajalehti (mida?).**
Kütt laskis **linnu (kelle?)** maha.	Kütt laskis lindu **(keda?).**
Töölised ehitasid **lauda (mille?)** määratud tähtajaks.	Töölised hakkavad ehitama uut **lauta (mida?).**

Täissihitise kohta küsime: **kes? mis? kelle? mille?** Täissihitisega tähendatakse lõppenud tegevust ja tervet asja.

Osasihitise kohta küsime: **keda? mida?** Osasihitisega tähendatakse jätkuvat tegevust ja asja osa.

19. Kirjutan sulgudes oleva sihitise kas omastavas või osastavas käändes.

1. Sepp rautas (hobune) ära. 2. Sepp rautas (hobune). 3. Tööline parandas (äke). 4. Tööline parandas (äke) ära. 5. Traktor kündis (maa). 6. Kass püüdis (rott). 7. Kass püüdis (rott) kinni. 8. Arst arstis (haige).

20. Laiendan antud lauseid sobiva sihitise või sihitistega.

1. Tugevad sepad tagusid . . . . . 2. Lõbusad lapsed laulsid . . . . . 3. Tüdrukud vaatasid võimsat . . . . 4. Osavad töölised juurisid . . . . 5. Matkajad lehvitasid . . . . . 6. Küürija puhastas . . . . . 7. Peremees kündis . . . . . üles. 8. Perepoeg vedas . . . . .

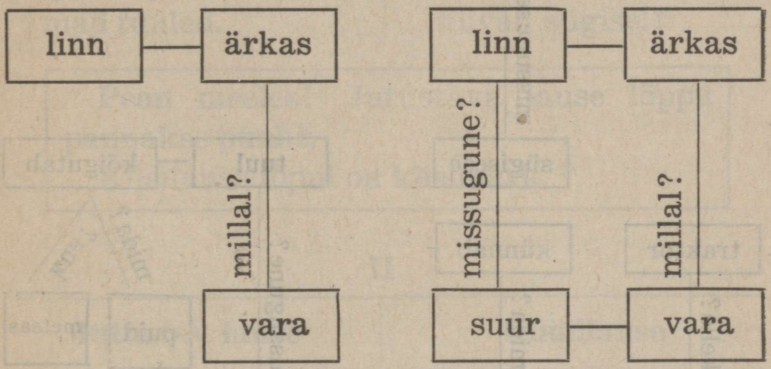
21. Jätan lausest ära laiendi, siis jälle laiendi jne., kuni jäävad lausesse alus ja öeldis.

1. Orav hüppas aias oksalt oksale.
2. Põhjatuule külm õhk kolletas lehti.
3. Vali sügis peletas õrnemad linnud lõunamaale.
4. Paksud pilved tõid esimesi lumehelbeid.

Näidis:

1. Orav hüppas aias oksalt oksale.
   Orav hüppas oksalt oksale.
   Orav hüppas oksale.
   Orav hüppas.

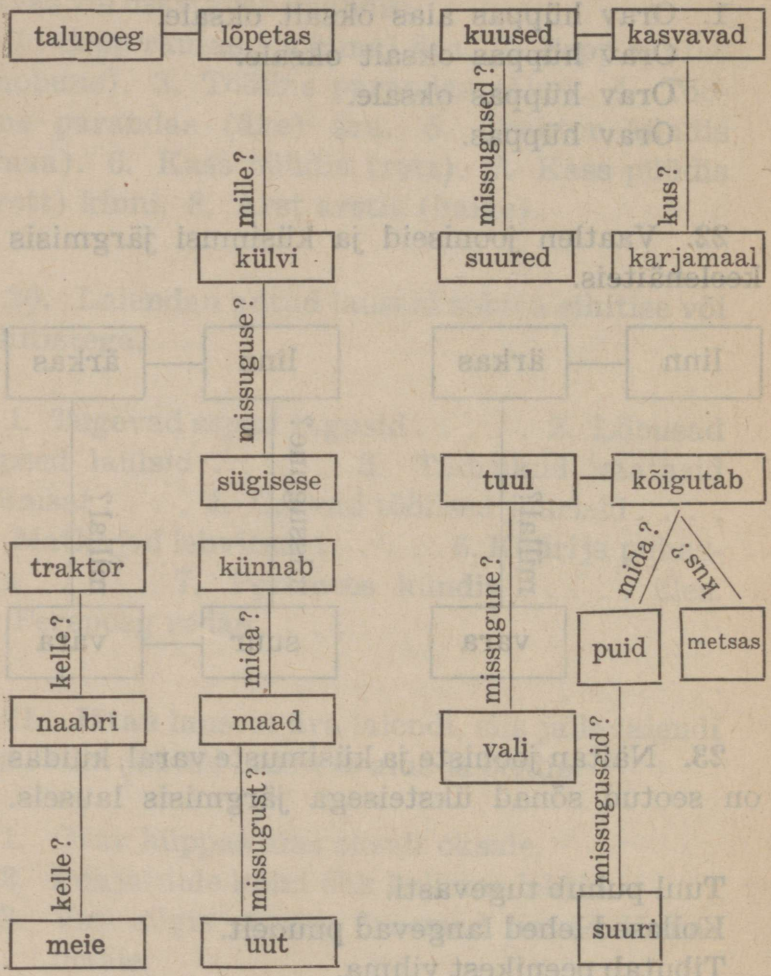
22. Vaatlen jooniseid ja küsimusi järgmisis keelenäiteis.

23. Näitan jooniste ja küsimuste varal, kuidas on seotud sõnad üksteisega järgmisis lauseis.

Tuul puhub tugevasti.
Kollased lehed langevad puudelt.
Tibutab peenikest vihma.
Linnud lendavad soojale maale.

24. Kirjutan välja antud jooniseist laused.

Näidis: Talupoeg lõpetas sügisese külvi.

25. Võrdlen järgmisi lauseid ja jälgin neis kirjavahemärke. Ühtlasi loen samu lauseid ilmekalt.

I

Jutustav lause	Küsilause
Lapsed ruttasid kooli.	Kuhu ruttasid lapsed?
Kukk käib toredasti.	Kes käib toredasti?
Sügisel puhuvad külmad tuuled.	Missugused tuuled puhuvad sügisel?

Pean meeles! Jutustava lause lõppu pannakse **punkt.**
Küsilause lõpul on **küsimärk.**

II

Jutustav lause	Hüüdlause
Jukuke jooksis õues.	Jukuke, tule ometi!
Orav oli tulnud hüppama aeda.	Vaadake, orav aias!
Imelik putukas ronis mööda puud.	Mäherdune imelik putukas!

Pean meeles! Hüüdlause lõpul on **hüüumärk.**

26. Panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüumärgi värvilise pliiatsiga.

Teder ja rebane.

R e b a n e : Tere kah Tulin oma vana tuttavat vaatama

T e d e r : Ole terve

R e b a n e : Mis sa ütlesid Sa tule õige alla murule Ma sinna puu otsa ei kuule

T e d e r : Ma ei julge Murul käimine on meile kardetav

R e b a n e : Vahest kardad mind

T e d e r : Loomi on ju mitmesuguseid

R e b a n e : Nüüd on rahu üle maailma Ei nüüd loomad üksteisele kurja tee

T e d e r : See on siis hea küll Sealt tulevad koerad joostes Nüüd pole sul karta midagi

R e b a n e : Head päeva Ma pean siiski minema

T e d e r : Aga kuhu siis nii ruttu Ega koerad tohi sulle kurja teha

R e b a n e : Kes neid hulle teab Võib-olla polegi nad veel käsku kuulnud

27. Kirjutan antud eeskujul kaheksa küsilauset.

Kas nägite?

1. Kas nägite helesiniseid liblikaid?
2. Kas nägite tumerohelisi . . . . . .
3. Kas nägite süsimusti . . . . . .
4. . . . . .

28. Kirjutan järgmisile lauseile lisaks kaheksa liiklemiskäsku.

Liiklemiskäske.

1. Mine üle tänava otse risti!
2. Sõidukist väljudes astu maha kõnnitee poole!

3. . . . . .

29. Koostan eelmise pildi järgi kokku kümme küsi- ja hüüdlauset.

---

2. LIITLAUSE JA KOMA LIITLAUSES.

30. Võrdlen järgmisi lauseid.

Lihtlause	Liitlause
Päike oli vajunud õhtusse. Vanaisa ei olnud veel linnast tagasi jõudnud.	Päike oli vajunud õhtusse, **kuid** vanaisa ei olnud veel linnast tagasi jõudnud.
Järv sinas. Värske hein lõhnas. Rohus laulsid sirtsud.	Järv sinas, värske hein lõhnas **ja** rohus laulsid sirtsud.

Liitlause moodustatakse kahest või enamast lausest.

Liitlause osi lahutatakse **komaga.**

Sõnade **ja, ning, ega, ehk, või** ette koma e i p a n d a.

31. Koostan järgmisist lihtlauseist liitlauseid koma abil.

1. Kanad kaagutasid. Kuked kiresid. Pardid plagistasid. Haned kisasid. 2. Kägu kukkus.

Rähnid naersid. Lõo kõrgelt ülalt piserdas oma lauluhelmeid. 3. Varsti olid korvid seeni täis. Lapsed hakkasid koju minema. 4. Tuulehood kasvasid tugevamaks. Järveke lõi lainetes vahutama. 5. Tuul hakkas vilistama. Puud paindusid. Äike kõmistas. 6. Kõu kärgatas. Vihma sadas plaginal. Tinarasked pilvesagarad rändasid aeglaselt taevavõlvil. 7. Torm oli vaibunud. Väljas valitses vaikus. 8. Päike paistis soojasti. Mets kohises tasa. Linnud sädistasid lakkamatult. 9. Vedur vilistas. Rong hakkas pikkamisi liikuma. 10. Kübarad ja taskurätid lehvisid õhus. Elaguhüüded vahetusid vaguneist ja perroonilt.

N ä i d i s : Kanad kaagutasid, kuked kiresid, pardid plagistasid ja haned kisasid.

32. Kirjutan järgmised laused ilma abisõnata „siis".

1. Kui kuked hommikul kiresid, siis tõusti kohe üles. 2. Kui päike tõusis, siis ajasime karja metsa. 3. Kui keegi lähenes talule, siis hakkas Muri raginal haukuma. 4. Kui avati aken, siis hoovas tuppa kosutavat õhku. 5. Kui ema oli ära läinud, siis hakkas väike Liisi pildiraamatuid sorima. 6. Kui metsa marjule läksime, siis nägime metskitse. 7. Kui Mikuke ilmus kooli,

siis olid tunnid juba alanud. 8. Kui algas tund, siis tõi õpetaja klassi suure kaardi. 9. Kui kell helises, siis mindi klassidesse. 10. Kui lõppesid koolitunnid, siis rutati koju.

N ä i d i s : Kui kuked hommikul kiresid, tõusti kohe üles.

33. Kirjutan eelmise ülesande nii, et saan enne „kui"-sõna koma.

N ä i d i s : Tõusti kohe üles, **kui** kuked hommikul kiresid.

34. Panen igas liitlauses ühe koma, nagu on nõutav.

1. Rutati **et** jõuda õigeks ajaks koju.
2. Kõik jäid vait **sest** õpetaja astus tuppa.
3. Ega koera enam söödeta **kui** hunt karjas on.
4. Jõudis öö **kuid** mehed ei olnud veel tagasi.
5. Kui jaanuaris palju udu **siis** kevad vesine.
6. Ants oli mees **kes** ei põlanud tööd.
7. Keegi ei teadnud **mis** oli õieti juhtunud.
8. Hunt ajab küll karva **aga** ei jäta ametit.
9. Ei kulutatud aega **vaid** rutati minema.
10. Toas oli vaikne **nii et** kärbse suminat võis kuulda.

11. Rutati **sest et** aeg oli hiline.
12. Möödus päev **ilma et** midagi oleks juhtunud.

35. Lõpetan suuliselt järgmised poolikud laused.

1. Ei või ju iial teada, **kellest** . . . . . .
2. Et vili võiks kasvada, **selleks** . . . . . .
3. Kestis kaua, **enne kui** . . . . . .
4. Talv möödus, **ilma et** . . . . . .
5. Vale tuleb avalikuks, **olgugi et** . . . . . .
6. Kui saba käes, **kuhu** . . . . . .
7. Viimaks jõuti jõeni, **kus** . . . . . .
8. Sõit oli ohtlik, **sest et** . . . . . .
9. Juku sõber ei olnud Peeter, **vaid** . . . . . .
10. Ei jäänud muud nõu üle, **kui** . . . . . .
11. Vanaisa läks jaama, **et** . . . . . .
12. **Võõrad** tahtsid lahkuda, **kuid** . . . . . .

36. Vaatlen ja loen ilmekalt järgmisi lauseid.

Lauses on koma	Lauses ei ole koma
Oli juba pime, **kui** koju jõudsin.	Olin näljane **kui** noor hunt.
Mulle näib, **nagu** tikuks koer tuppa.	Koer Ponku on tugev **nagu** karu.
Ärgates ära jää voodisse, **vaid** tõuse kohe!	Lapsuke **vaid** naeris **ja** laotas käsi.
Kaeva mulda, **siis** saad kulda!	Mis **siis** sina arvad selle kohta?
Homseks hoia leiba, **aga** mitte tööd!	Nüüd **aga** kiiremini edasi!

Kui, nagu, vaid, siis, aga ette pannakse koma, kui need sõnad seovad liitlause osi.

Võrdlussõnade **kui** ja **nagu** ees puudub koma.

Enne sõna „**vaid**" puudub koma, kui „**vaid**" tähendab sõna **ainult.**

Enne sõna „**siis**" ja enne sõna „**aga**" puudub koma, kui need sõnad ei seo liitlauseid.

37. Panen koma enne **kui, nagu, vaid, siis, aga,** kui on nõutav.

1. Head lapsed ei lõhu linnupesi vaid kaitsevad neid. 2. Teiba otsas puuris aga kobistasid kuldnokad. 3. Oleme vaid siis haritud noored kui kaitseme ka loomi. 4. Tilluke Tiiuke oli kõhn nagu putukas. 5. Tüdrukul olid silmad rõõmsad kui noorel oraval. 6. Küll siis memme vaeva maksan kui suureks kasvan. 7. Kui jõuti linna siis lõi raekoja kell üksteist. 8. Raekoja kell lõi üksteist kui linna jõuti. 9. Kui kaev tühi siis vesi kallis. 10. Antsu sõber pole Juku vaid keegi **muu.** 11. Nüüd aga kiiremini edasi! 12. Mida kavatsed siis sina ette võtta?

38. Kirjutan järgmised liitlaused nii, et saan lihtlaused.

1. Sõnad, mis tulevad südamest, tungivad ka südamesse. 2. Mees, kes oskab võidelda ja võita, on vapper. 3. Terav tuul, mis torkis nägu justkui nõeltega, ajas kõiki jooksma. 4. Punane Rist, kelle ülesandeks on inimelude eest valvel olla, on asunud võitlusse ka uppumissurmaga. 5. Päev, mil oldi sunnitud sõitma, tuli nagu pikne selgest taevast. 6. Need, kes sulle meelitavate sõnadega lähenevad, ei ole alati su sõbrad. 7. Pahe, mida takistamata omapead minna lastakse, kasvab

hirmus tugevaks. 8. Poiss, kes andis teistele head nõu, oli ise tugeva rinnaga kui noor härg. 9. Mälestus aga, mis vanaema poisi hinge oli jätnud, ei kustunud. 10. Lained, mis tekkisid mootorpaadi möödumisest, panid teisedki paadid kiikuma.

N ä i d i s : Sõnad tungivad ka südamesse.

39. Panen igas järgmises lauses kaks koma, nagu on nõutav.

1. Vihm mida tuul iiliti puistas piitsutas matkaja nägu. 2. Vanker mis oli õues tõmmati kuuri alla. 3. Poiss kes kukkus linalikku oli üleni porine. 4. Oja mis kevadel oli veerikas kuivas suvel ära. 5. Vesi milles nad sumasid oli raudkülm. 6. Kirves mis lamas puukuuri nurgas oli nüri. 7. Taat kes pidi linna sõitma ärkas vara. 8. Koer kes urises tasa jäi varsti vait. 9. Lapsuke kes oli löönud oma varba vastu kivi läks longates tuppa. 10. Noor hobune kes nägi kihutavat autot hakkas lõhkuma. 11. Ruumid kuhu astuti olid ülipuhtad. 12. Kõikjal kust rongkäik möödus oli rohkesti rahvast.

40. Kirjutan järgmised poolikud laused lõpetatult.

1. Kask, mis kasvas koplis, — — — 2. Paat,

mis sõitis vahutaval järvel, — — —. 3. Lapsed, kes mängisid tagaõues, — — — 4. Päike, mis kadus paksu pilve taha, — — — 5. Tuul, mis puhus kauemat aega, — — — 6. Kalurid, kes võitlesid suure tormiga, — — — 7. Jutake, kes oli juba paar nädalat haige, — — — 8. Endel, kes pidi üksi koju jääma, — — — 9. Ratsanik, kes kihutas mööda teed, — — — 10. Võitlus, mis vältas umbes pool tundi, — — — 11. Raamatud, mis ehtisid riiuleid, — — — 12. Võõrad, kes istusid lauas, — — —

41. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva sõna või sõnad.

1. Koosolijad, kes — — —, valgusid laiali. 2. Taadike, kes — — —, vaatas abiotsivalt ringi. 3. Lained, mis — — —, panid paadi kiikuma. 4. Kalurid, kes — — —, tulid tühjade kätega koju. 5. Nuga, mis — — —, oli nagu maa alla vajunud. 6. Noor hobune, kes — — —, võeti kinni. 7. Töö, mis — — —, oli tähtis ja vastutusrikas. 8. Mees, kes — — —, kandis metallraamidega prille. 9. Päike, mis — — —, loojus metsa taha. 10. Põõsastik, mis — — —, oli tihe. 11. Jalutajad, kes — — —, astusid rõõmsatena edasi. 12. Jaanituli, mis — — —, oli kõikide imestuse keskpunktiks.

42. Võrdlen järgmisi lauseid ja panen tähele kirjavahemärke.

Otsene küsimus	Kaudne küsimus
Kas Ants tuli juba?	Ma ei tea, kas Ants tuli juba.
Miks ta ei tulnud?	Keegi ei teadnud, miks ta ei tulnud.
Kuhu läks Kersti?	Mindi vaatama, kuhu läks Kersti.

Otsese küsimuse lõppu pannakse **küsimärk**, kaudse küsimuse lõppu aga **punkt**.

43. Panen lause lõppu punkti või küsimärgi, nagu on nõutav.

Otsene ja kaudne küsimus.

1. Kuhu läks Aino 2. Ma ei näinud, kuhu läks Aino 3. Kas Andres on toas 4. Ma ei tea, kas Andres on toas 5. Kust ta tuli 6. Kõik lapsed vahtisid sinna, kust ta tuli 7. Kui vana ta on 8. Keegi ei tea, kui vana ta on 9. Miks ta siis ei tulnud 10. Ka mina ei tea, miks ta siis ei tulnud 11. Lapsed jutustasid sellest, mis neid huvitas 12. Jõuti järve äärde, kus oli mõnus kalu püüda

3. KOONDLAUSE.

44. Võrdlen järgmisi lauseid ja jälgin jämendatult trükitud lauseliikmeid.

Lihtlaused	Koondlauses on koma või abisõna
Isa (kes?) läks laadale. **Onu** (kes?) läks laadale. **Sulane** (kes?) läks laadale.	Isa, onu **ja** sulane läksid laadale.
Mees **kukkus** (mida tegi?). Mees **murdis** (mida tegi?) jalaluu.	Mees kukkus **ning** murdis jalaluu.
Haige **ei söönud**. Haige **ei joonud**.	Haige ei söönud **ega** joonud.
Osteti **uus termomeeter**. Osteti **uus soojamõõtja**.	Osteti uus termomeeter **ehk** soojamõõtja.
Kutsuge tuppa **Tõnis**! Kutsuge tuppa **Jüri**!	Kutsuge tuppa Tõnis **või** Jüri!

Koondlauses esineb mitu samale küsimusele vastavat lauseliiget.

Koondlauses enne **ja, ning, ega, ehk, või** koma e i p a n d a.

45. Koondan järgmised laused. Panen koma, kuhu vaja. Enne „ja“ koma ei pane.

1. Kuueaastane Reet oskas juba lugeda. Kuueaastane Reet oskas juba kirjutada.

2. Mõned jooksid. Mõned kisasid. Mõned tegid vallatusi.

3. Koerake liputas saba. Koerake klähvis kõigest jõust. Koerake lidus siis metsa suunas.

4. Hobuse toit on rohi. Hobuse toit on hein. Hobuse toit on kaerad.

5. Õueaias kasvasid kartulid. Õueaias kasvasid kapsad. Õueaias kasvasid porgandid. Õueaias kasvasid kaalid.

N ä i d i s : Kuueaastane Reet oskas juba lugeda ja kirjutada.

46. Kirjutan kodus etteütluse 3 või 4.

47. Koostan koondlauseid, milledes on a l u s e k s :

1. hani, kana, part.
2. odrad, kaerad, herned.
3. Elli, Linda, Maret, Aino.
4. Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu.

48. Koostan koondlauseid, milledes on ö e l d i s e k s :

1. loeme, kirjutame, joonistame, laulame.

2. kaevab, istutab, kastab, kannab.
3. sädistasid, käratsesid, hüplesid.
4. õpite, töötate, puhkate.

---

4. ÜTE.

49. Võrdlen järgmisi lauseid ja vaatlen lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Lauses pole ütet	Lauses on üte
Kas sa tõid puid kööki?	**Ilmar**, kas sa tõid puid kööki?
Tõin küll!	Tõin küll, **armas ema**!
See oli sinust ilus tegu.	See oli sinust, **mu tubli poiss**, ilus tegu.

Selle inimese, looma või asja nimetust, kelle või mille poole pöördutakse, kutsutakse **ütteks**.

Kui üte on lause algul või lause lõpul, siis eraldatakse ta muudest lause sõnadest **komaga**.

On aga üte lause keskel, siis on **enne ja pärast ütet koma**.

50. Kriipsutan alla ütte järgmises palas.

Kolumbus.

(Koolinali.)

Õpetaja: Kalle, millal suri Kolumbus?
Kalle: Õpetaja, ma ei olnud siis koolis.
Õpetaja: Istu! Jaak, millal suri Kolumbus?
Jaak: Ma ei tea.
Õpetaja: Istu, Jaak! Kusti, millal suri Kolumbus?
Kusti: Kas Kolumbus on siis surnud, õpetaja? Mina pole küll kuulnud, et ta oleks haige olnud.

51. Kirjutan järgmised laused nii, et üte on lause algul. Ei unusta panemast igas lauses üht koma.

1. Tule aga ruttu tagasi, Lootus! 2. Nüüd hakake õppima, armsad lapsed! 3. Kas sa ikka veel joonistad, mu väike Mäidoke? 4. Millal läheme tädi poole, armas ema? 5. Jätke mind täna rahule, mu kallid sõbrad! 6. Miks sa ei istu rahulikult, Oolep? 7. Kas me võime nüüd minna õue mängima, kallis ema? 8. Õppige veel pool tundi, lapsukesed!

N ä i d i s : Lootus, tule aga ruttu tagasi!

52. Kirjutan eelmise ülesande nii, et üte on lause keskel. Ei unusta panemast igas lauses kaht koma.

N ä i d i s : Tule aga, Lootus, ruttu tagasi!

53. Eraldan ütte ühe või kahe komaga, nagu on nõutav.

1. Ärka ometi mu pojuke! 2. Pese Jukuke ka jalgu! 3. Eha mine too poest kaks liitrit piima! 4. Pühi mu lapsuke nüüd laud puhtaks! 5. Kustuta lamp mu armas Salmeke! 6. Lapsed kas te ei lähe juba minema? 7. Aega on veel küllalt armas emake! 8. Minge nüüd minema poisid! 9. Tule sina ka Margus! 10. Oota sõber ka mind!

Kirjutan kodus etteütluse 2.

---

5. OTSENE KÕNE JA SELLES ESINEVAD KIRJAVAHEMÄRGID.

54. Ärakirjutamisel tõmban l e h m a, h o b u s e, k o e r a ja p e r e m e h e sõnadele kriipsu alla.

Loomade tüli.

Lehm, hobune ja koer tülitsesid kord, kes neist on kõige kasulikum peremehele.

Lehm ütles: **„Ma toidan kogu peret piimaga.“**

Hobune sõnas: **„Ma künnan ja äestan ning vean koormat.“**

Koer tähendas: **„Ma kaitsen kodu.“**

Kuulis peremees loomade tüli ja lausus: **„Jätke oma riid! Kõik olete mulle kasulikud ühevõrra.“**

> Käesolevas palas on antud l e h m a, h o b u s e, k o e r a ja p e r e m e h e sõnad sõna-sõnalt. See on otsene kõne. **Otsene kõne on jutumärkides.**

55. Kirjutan välja ainult need laused, milledes on otsene kõne.

Kaeravihk.

Väike varblane istus puuoksal. Ta värises külma pärast ja siutsus tasakesi. Linnuke ei jaksanud valjemini häälitseda, sest ta kannatas nälga.

Varblase juurde lendas tihane. „Kas oled näljane?“ küsis tihane.

„Olen küll,“ vastas varblane.

„Noh, tule kaasa! Kõigi väikeste linnukeste eest on rikkalikult hoolitsetud!“ hüüdis tihane.

Linnud lendasid Kõrgemäe talu õue. Seal oli suur kollane kaeravihk pika teiba otsa seotud.

„Kas näed,“ piiksus tihane, „kas näed, kui palju siin on toitu!“

Tihane ja varblane lendasid kaeravihule ja nokkisid ivakesi, mis jõudsid. Viimaks lõpetasid nad söömise ja hakkasid viserdama. Nad tahtsid hea roa eest tänada ja ka teistele linnukestele hüüda: „Tulge siia, tulge siia, siin on teri!“

Ja linde tuli üha rohkem. Nüüd olid nad toidetud ja said sooja.

56. Jälgin otseses kõnes pandud kirjavahemärke.

Kõnelus lumimemme meisterdamisel.

1. Eero naeratas ja lausus: „Täna teeme suure lumimemme.“
2. „Ega see laita mõte ole,“ arvas Peedu.
3. „Paneme talle ka vana kaabu pähe!“ hüüdis väike Elts.
4. „Kas paneme ka söed silmadeks?“ küsis Silvi.
5. „Ma toon porgandi,“ lisas Juku, „ja panen selle ninaks.“

Eelmise kõneluse piltlik kujutus.

1. ——— : „———.“
2. „———,“ ———.
3. „———!“ ———.
4. „———?“ ———.
5. „———,“ ———, „———.“

57. Jälgin uuesti otseses kõnes pandud kirjavahemärke.

Kirjavahemärgid otseses kõnes.

Võõras küsis: „Kas teie koer on ka kuri?“
Poiss ütles: „Koer ei ole sugugi kuri.“
Juku hüüdis: „Muri, ära ole kuri!“

„Kas teie koer on ka kuri?“ küsis võõras.
„Koer ei ole sugugi kuri,“ ütles poiss.
„Muri, ära ole kuri!“ hüüdis Juku.

Otsene kõne on jutumärkides. Otsese kõne lõpul on sisule vastav märk. Otsene kõne algab kooloni järel suure algustähega.

58. Kirjutan järgmised laused nii, et saan otsese kõne lause algul ja lause lõpul.

1. Higisena ei tohi juua külma vett!
2. Aino, kas sul on kõik õpitud?
3. Jah, emake, mul on juba kõik õpitud!
4. Kas ma võin nüüd minna, armas ema?
5. Tervis ja haridus on inimese suurimad varad.
6. Vanaema, jutusta mulle mõni jutuke!

N ä i d i s : „Higisena ei tohi juua külma vett!“ hüüdis ema.

Ema hüüdis: „Higisena ei tohi juua külma vett!“

59. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüumärgi.

1. Õue tuli naaber ja hüüdis: „— — —“ 2. Õhetava näoga ruttas Aino tuppa ja palus: „— — —“ 3. Siis lausus vanaema kaastundlikult: „— — —“ 4. Viimaks tuli ema ja küsis: „— — —“ 5. Koidu jooksis kiiresti ukse juurde ja hüüdis sealt: „— — —“ 6. Ja siis küsis Kadri emalt: „— — —“ 7. Vanaema silitas tütretütre kuldseid lokke ja naeratas: „— — —“ 8. Tiiuke jooksis postitoojale vastu ja küsis: „— — —“ 9. Lapsuke lõi kaks kätt kokku ja naeris: „— — —“ 10. Ja ema kordas Antsule ikka ja ikka: „— — —“ 11. Korraga lakkas Valve kirjutamast ja küsis: „— — —“ 12. Lapsuke vaatles oma tööd ja lausus: „— — —“

60. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen otseses kõnes koma, küsi- või hüüumärgi.

1. „Tulge, lapsukesed, tuppa“ — — —. 2. „Mida

sa teed seal, vanaema" ———. 3. „Ants, mine too kohe vett" ———. 4. „Ma katsun sind natuke aidata" ———. 5. „Valel on lühikesed jalad" ———. 6. „Noh, kuidas käib siis sinu käsi" ———. 7. „Vaadake ometi, kui ilusad need pildid on" ———. 8. „Kas sa täna ei lähegi linna, isake" ———. 9. „Ettevaatus ei tee kunagi halba" ———. 10. „Kas sul on kõik õpitud" ———. 11. „Pill tuleb pika ilu järel" ———. 12. „Tädi, millal sa tuled jälle meie poole" ———

N ä i d i s : „Tulge, lapsukesed, tuppa!" hüüdis ema.

61. Panen lauseis, milledes on otsene kõne, kõik puuduvad kirjavahemärgid.

Tüli.

Keegi mees sõitis linna, teine linnast koju. Nad kohtasid kitsal talvteel. Esimene mees hõikas Tee vabaks Pean kiiresti linna minema Teine karjus vastu Tee ise tee vabaks Mul on tarvis kiiresti koju jõuda Nii sõnelesid nad hulga aega Seda nägi kolmas mees ja lausus Kellel kiirem on, see tõmmaku hobune tagasi

62. Panen kõik puuduvad kirjavahemärgid.

Alt ära Tee puhtaks Soome saanidega ei tohi siin sõita Kukume kukume Jäta seisma

Mida tähendavad need hõisked See on talvine mägi kust kihutatakse alla kelkudega ja suuskadega Juba siis kui õhuke lumekord kattis maad käis siin mõni spordiharrastaja aga läks ohates tagasi Nüüd ei ole otsa ega äärt kilkamisel ja hõiskamisel Mõni taatki on poetanud end laste sekka nende rõõmutsemist jälgima.

---

6. HÄÄLIK JA TÄHT.

63. T-u-g-e-v p-u-u.

T-a-m-m o-n m-e-i-e m-e-t-s-a-d-e t-u-g-e-v p-u-u. T-a o-k-s-a-d p-e-a-v-a-d v-a-s-t-u i-g-a-l-e t-o-r-m-i-l-e. K-a-l-j-u-k-i-n-d-l-a-l-t s-e-i-s-a-b t-a-m-m o-m-a k-o-h-a-l. T-a o-n h-i-i-e v-õ-i-m-s-a-i-m s-a-m-m-a-s. M-e-i-e e-s-i-v-a-n-e-m-a-d k-o-g-u-n-e-s-i-d v-ä-g-e-v-a-t-e t-a-m-m-e-d-e a-l-l-a n-õ-u-p-i-d-a-m-i-s-t-e-l-e. T-a-m-m-e-l-e-h-t-e-d-e-g-a e-h-i-t-i k-a s-a-n-g-a-r-i-t-e p-ä-i-d.

Antud pala koosneb pealkirjast ja kuuest lausest. Esimeses lauses on 6 sõna. Sõnas „tormile“ on 7 häälikut. Häälikud märgitakse kirjas tähtedega. Tähed on suured ja väikesed.

Kõik tähed kindlas järjekorras moodustavad t ä h e s t i k u.

Eesti tähestik ühes võõrtähtedega (viimased on sulgudes) on järgmine:

A, a, B, b, (C, c), (Č, č), D, d, E, e, (F, f), G, g, H, h, I, i, J, j, K, k, L, l, M, m, N, n, O, o, P, p, (Q, q), R, r, S, s, (Š, š), (Z, z), (Ž, ž), T, t, U, u, V, v, (W, w), Õ, õ, Ä, ä, Ö, ö, Ü, ü, (X, x), (Y, y).

64. Jälgin, missuguses järjekorras on antud järgmised sõnad.

Tähed										Sõna
a	a	s	t	a						aasta
—	—	—	—	—	k	ä	i	k		aastakäik
—	b	i								abi
—	—	—	l	i	n	e				abiline
—	—	—	s	t	a	j	a			abistaja
—	—	—	—	—	—	m	i	n	e	abistamine
—	e	g								aeg
—	—	—	a	m	i	s	i			aegamisi
—	—	—	—	—	ö	ö	d	a		aegamööda
—	—	—	s	a	s	t	i			aegsasti
—	—	r								aer
—	—	—	u	t	a	j	a			aerutaja
—	—	—	—	—	—	m	a			aerutama
—	—	—	—	—	—	—	i	n	e	aerutamine

65. Kirjutan tähestikulises järjekorras oma klassi õpilaste perekonnanimed.

66. Kasutan maateaduse või ajaloo õpikut ja kirjutan 30 sõna, mis algavad suure algustähega lause keskel. Sõnade vahele panen koma, viimase sõna lõppu aga punkti. Pealkirjaks —

Suure algustähega sõnu.

67. Jatkan järgmist ülesannet.

Sõna	Täishäälikud	Kaashäälikud
seljakil kummargil putukas toomingas võõras pääsuke	e, a, i	s, l, j, k, l

Täishäälikud on: **a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.**
Kõik muud häälikud on kaashäälikud.

68. Kirjutan kõik kaashäälikud tähestikulises järjekorras.

69. Kriipsutan alla ainult nende häälikute märgid, mis on ühised igas reas.

1. andma, andke, püüdma, püüdke, hüüdma.
2. võtma, võtke, jätma, jätke, katma, katke.
3. hüüdma, küünal, müüma, üürike.
4. võõras, põõsas, rõõm, hõõruma, mõõk, lõõts.
5. pääsuke, päästma, häälik, hääldama.
6. seadma, seadus, teadma, peatuma.
7. amet, koma, ometi, samet, samuti.
8. hunnik, lännik, kannikas, kannike, sõnnik.
9. kummardama, hööveldati, vabandades.
10. õpiksime, hüppaksime, tukuksite, lükkaksime.

70. Jälgin liite **-ki**, **-gi** kirjutamist.

Liide -ki				Liide -gi			
leib	+ ki	=	leibki	**reha**	+ gi	=	rehagi
roop	+ ki	=	roopki	**tee**	+ gi	=	teegi
sepp	+ ki	=	seppki	**rohi**	+ gi	=	rohigi
raud	+ ki	=	raudki	**puu**	+ gi	=	puugi
hunt	+ ki	=	huntki	**jää**	+ gi	=	jäägi
kott	+ ki	=	kottki	**öö**	+ gi	=	öögi
kurg	+ ki	=	kurgki	**hull**	+ gi	=	hullgi
virk	+ ki	=	virkki	**rihm**	+ gi	=	rihmgi
kokk	+ ki	=	kokkki	**memm**	+ gi	=	memmgi
aitäh	+ ki	=	aitähki	**joon**	+ gi	=	joongi
mees	+ ki	=	meeski	**narr**	+ gi	=	narrgi
kass	+ ki	=	kasski	**tugev**	+ gi	=	tugevgi

Pean meeles!

Liide **-ki** liidetakse **b, p, d, t, g, k, h** ja **s** külge.

Kõigi teiste kaashäälikute ja kõigi täishäälikute külge liidetakse liide **-gi**.

Liite **-ki** ja **-gi** puhul kirjutatakse sõna nii, nagu esineks ta eraldi. Järelikult sõnas „kottki" kirjutame **tt** kahekordselt, kuigi ta on kaashääliku **k** kõrval.

71. Tarvitan kriipsuga antud sõnades kas liidet **-ki** või **-gi**. Kirjutan välja ainult mainitud liidetega sõnad. Pealkirjaks —

Liide -ki, -gi.

Koergi, lubabki . . .

I

1. Koer— ei saa haukumata süüa. 2. „Tubli mees see, kes lubab—," naeratas onu. 3. Rammust rääkis mehe kael—. 4. Sõber— ei suuda alati aidata oma sõpra. 5. Kord väsib tugevam— rändaja. 6. Kirju härg— ilmus laudast autot piiluma. 7. Karastava vihmahoo järel olid liblikad— välja tulnud. 8. Taat— viskas kirve selga ja läks metsa. 9. Siga käib seni läbi aia, kuni aia vahele jääb—. 10. Ja sõber ei vastanud sõbrale noh—. 11. Vana sepp— viidi noorte sekka.

12. Andres oli muretu nagu ta seltsimehed—. 13. Eit klaperdas edasi ja lõppu tema sõnadel ei näinud tulevat—. 14. Kägu— kukkus kuuse otsas, lind— laulis lepa ladvas. 15. Jõudis õhtu ja ligines— öö. 16. Oli nii vaikne, et leht— ei värisenud, udusulg— ei tõusnud õhku. 17. Haige ei saanud und— silma. 18. Ahne kõht ei saa iial— täis. 19. Öö oli niiske otsekui hommik—.

II.

1. Austa tööd, töö austab sind—. 2. Ilusad mälestused ei kustu iial—. 3. Ja mees toimis— nii, kuidas soovitati. 4. Kumb— ei lausunud tükil ajal sõna. 5. Mõnd mustust ei kõrvalda seep—. 6. Loom— hoiab oma nahka. 7. Suur mees, suur särk—. 8. Kargab kana õrrele, läheb kukk— järele. 9. Lell— tundis huvi poiste mängust. 10. Ja hakati— liikuma tuldud teed tagasi. 11. Kes noorena nobe, see virk vanana—. 12. Vesi sööb kivisse— augu. 13. Ei võidud raisata enam minutit—. 14. Tolle taadikese elutee ei ole olnud kaugelt— sile. 15. Kee— ei pärinud— tädilt mida— sündmuse üle. 16. Lukk— oli ukse eest ära viidud. 17. Poiss ei osanud imestuse pärast noh— ütelda. 18. Keegi ei lausunud sõnakest—.

72. Kirjutan kodus etteütluse 10.

73. Tarvitan järgmisis lauseis liidet **-ki** või **-gi**. Sõna „isegi" jätan kirjutamata.

1. Isegi väike Reet oskas lugeda. 2. Viimaks tuli isegi lell. 3. Isegi taat tuli lapsukeste mängu mängima. 4. Oli nii varane aeg, et isegi linn näis veel tukkuvat. 5. Isegi sulg tõrgub mõningaid sõnu kirjutamast. 6. Mõnd mustust ei kõrvalda isegi seep. 7. Kõneldakse, et isegi sääsk võib viletsakese tasakaalust välja viia. 8. Kord väsib isegi tugevam rändaja. 9. Väikese Leida mõttega olid isegi vanad täiesti nõus.

N ä i d i s: Väike Reetki oskas lugeda.

---

7. LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK HÄÄLIK.

74. Võrdlen ja hääldan õigesti jämendatult trükitud häälikuid allakriipsutatud sõnades.

Lühike täishäälik 1. välde	Pikk täishäälik 2. välde	Ülipikk täishäälik 3. välde
Muri, ära ole k|**u**|ri!	Muri jooksis k|**uu**|ri taha.	Muri jooksis k|**uu**|ri.
Küll aga oli t|**o**|re ilm!	Meie k|**oo**|lis õpib palju lapsi.	Rutati k|**oo**|li.
Taluõues oli mitu k|**ü**|na.	K|**üü**|nal pandi põlema.	K|**üü**|nlad pandi põlema.

75. Hääldan õigesti tabelis antud sõnu. Ühtlasi koostan lauseid, milledes esineb antud sõnu.

Täishäälikud		
Lühike täishäälik 1. välde	Pikk täishäälik 2. välde	Ülipikk täishäälik 3. välde
ka|li	(ühe) kaa|li	(neli) kaa|li
ke|da	kee|da	kee|ma
vi|li	(ühe) vii|li	(kaks) vii|li
ko|li	(ühe) koo|li	(kaks) koo|li
ku|ri	kuu|ri (all)	(läks) kuu|ri
põ|ri	(suur) põõ|sas	(suures) põõ|sas

Pikk ja ülipikk täishäälik kirjutatakse kahekordse tähega. Sõnade silbitamisel pikki ja ülipikki täishäälikuid ei poolitata.

76. Võrdlen ja hääldan õigesti jämendatult trükitud häälikuid allakriipsutatud sõnades.

Lühike kaashäälik 1. välde	Pikk kaashäälik 2. välde	Ülipikk kaashäälik 3. välde
Hobusel on ka|b|i.	Ka|p|i uks oli lahti.	Pesu pandi ka|pp|i.
Kepp on vanakese tu|g|i.	Eit võttis koldest ühe tu|k|i.	Koldes oli mitu tu|kk|i.

77. Võrdlen ja hääldan õigesti tabelis antud sõnu. Ühtlasi koostan lauseid, milledes esineb antud sõnu.

Kaashäälikud		
Lühike kaashäälik 1. välde	Pikk kaashäälik 2. välde	Ülipikk kaashäälik 3. välde
põle	(ühe) põlle	(kaks) põlle
sama	(ühe) sammu	(kaks) sammu
pani	(ühe) panni	(kaks) panni
ära	(ühe) narri	(kaks) narri
püsi	(ühe) püssi	(kaks) püssi
kivi		kivvi
ihu		ihhu
maja		majja
käbi	(ühe) kepi	(kaks) keppi
rõdu	roti	rotti
tegi	teki	tekki

78. Määran antud sõnades välte. Selleks koostan vastava tabeli.

Tuba, õpin, õppisin, lagi, lakke, võtab, seppadele, sepik, lükata, lugu, kodu, võttis, kotid, sattusin, rida, püttides, pütis, lükkasime, viga, satume, kägu.

8. LIITHÄÄLIKU KIRJUTAMINE.

79. Jälgin jämendatult trükitud liithäälikute õigekirjutust.

Amet ei küsi leiba.
Kaugelt kägu kuulus.
Rooste sööb rauda.
Anna aega, aeg annab head nõu.

> Kui liithäälik koosneb täishäälikuist, siis nimetatakse seda **liittäishäälikuks** ehk **kaksiktäishäälikuks.**
>
> **Liittäishäälikus kirjutatakse iga täishäälik ühekordse tähega.**
>
> Sõnade poolitamisel **kaksiktäishäälikuid ei lahutata.**

80. Jälgin jämendatult trükitud liithäälikute õigekirjutust.

Täis kõht ei usu tühja kõhtu.
Ära hõiska enne õhtut!
Kõik katsetöö on raske.
Eks ükskord puutu näpud ikka põhja.
Ega iga pilli järgi saa tantsida.

Kui liithäälik koosneb kaashäälikuist, siis nimetatakse seda **liitkaashäälikuks.**

Liitkaashäälikus kirjutatakse iga kaashäälik ühekordse tähega.

81. Võrdlen antud sõnade õigekirjutust.

Kahekordne täht lühikese täishääliku järel	Sama täht ühekordne liitkaashäälikus
vallad	valda
kümme	kümnes
ranna	randa
õrre	õrsi
nukker	nukralt
vapper	vaprad
mutter	mutri
pikk	piklik
täpp	täpsus
nutt	nutja

Liithäälikus kirjutatakse iga häälik ühe tähega.

82. Võrdlen ülipika kaashääliku märkimist antud sõnades.

K, p, t ja **s** lühikese täishääliku järel	**K, p, t** ja **s** pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järel
lukk, sukk	**luuk, rõuk**
sepp, lepp	**seep, kaup**
rutt, pott	**ruut, ait**
püss, uss	**kauss, poiss**

Ülipikk **k, p, t** pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järel kirjutatakse **ühekordselt.**

Ülipikk **s** kirjutatakse kaksiktäishääliku järel **kahekordselt — ss.**

83. Vaatlen veel antud sõnade õigekirjutust.

pauku	rõukude	tõuku
kaupade	vaipu	loikudes
aitades	eitedega	lautu
aega	leiba	hauda
laudu	tõugu	lõuga

Kaksiktäishääliku järel kirjutatakse kaashäälik **ühe tähega.**

84. Kirjutan oma lugemikust või harjutustikust 20 sõna, milledes on kaksiktäishäälik. Ühtlasi kriipsutan alla kaksiktäishäälikule järgneva kaashääliku. Pealkirjaks —

Kaksiktäishääliku järel ühekordne kaashäälik.

Kõiki, lõikus, sõita . . .

85. Vaatlen allpool antud sõnu.

b, d, g sõna algvormis	b, d, g mõne muu hääliku kõrval samas kohas
kärbes	kärbsed, kärbseid, . . .
umbne	umbse, umbsesse, . . .
õudne	õudselt, õudsus, . . .
üldine	üldse, üldsus, . . .
jalg	jalgsi, kergejalgsus, . . .
hoidma	hoidsin, hoidke, . . .
raud	raudtee, raudkapp, . . .
alg	algkiri, algsõna, . . .
kuld	kuldsõrmus, kuldkala, . . .
liig	liigkasu, liigpingutus, . . .

86. Kirjutan kriipsu asemele kas gs või ks.

1. Poisid pooldasid hoo—aid mänge. 2. Ainult ühendus teeb meid tugeva—. 3. Nobejal—ed lapsed joo—id õues. 4. Linnuke lõ—utas lehes-

tikus. 5. Kin—epa Aino oli koolis hoolsaid õpilasi. 6. Aastad ep ole venna—ed. 7. Omad vitsad pe—avad. 8. Tõusti ae—asti ja rutati minema. 9. Lii—öömine on tervisele kahjulik. 10. Küsimust kaaluti mitmekül—elt. 11. Mehe nägu oli enneae—elt kortsus ja vananenud. 12. Enne töö teha—e, pärast palk ma—etakse. 13. Lapsuke hiilis var—i u—e vahelt õue. 14. Mees oli tülpinud ühekül—est tööst. 15. Poiss ajas end hoo—asti sirgu ja lä—. 16. Hakkas sadama udusul—et lund. 17. Kuigi mehed lä—id jal—i, said nad ae—asti jaama. 18. „Mille— niisugune pin—us ja hoo—us?“ küsis lõbus Kon—. 19. Vanaae—e suure kella ti—umine ü—i katkestas üldist vaikust. 20. Lii—eks ärrituse—polnud mingit põhjust.

87. Kirjutan kriipsu asemele kas **ds** või **ts**.

1. Sei—e ei oota ühte. 2. Üleae—ed naabrid elasid sõpruses. 3. Ül—e oli naaber väga ki—i mees. 4. O—iti sün—aid poeruume. 5. Turul müüdi uu—eviljagi. 6. Keldri mul—est põrandast tõusid mul—ed lõhnad. 7. Töö edenes siiski jõu—asti. 8. Mõned mängijad pei—id end vana loo—iku taha. 9. Kaminas hõõguvad söed hei—id kul—et kuma. 10. Ja siis määrati kindlaks soo—ad kohad telkide jaoks. 11. Kuu seisis

ki—a kul—e sirbina taevas. 12. Kes teda ül—e ku—us? 13. Tihti kos—id nende kõrvu me—elajate õu—ed röögatused. 14. Aleviku keskel ase—es kaks kahekor—et maja. 15. Õpilane An—Rau—epp oli oma aastate kohta erakor—elt suure kasvuga. 16. Kahe—eti tuhandekor—elt, et ei saadud minna kon—erdile. 17. Peeti nõu, kuidas sün—amalt pühi—eda aastapäeva. 18. Ii—etel aegadel ka—id meie kodumaad ürgme—ad.

88. Kirjutan kriipsu asemele **ds** või **ts**, nagu on nõutav. Ühtlasi poolitan kõik sõnad.

See oli suvel.

El—, Helle, A— ja Vello olid vanaema sel—is jalutamas. Jõuti me—a. Kõik tun—id end rõõmsana. Äkki huikas öökull õu—elt. A—ike haaras venna pin—akust kinni ja hakkas nutma. Kõik lohutasid lapsukest ja A— jäigi vait. Varsti jõu—id jalutajad ki—a purde juurde. Sealt pöörduti tagasi kodu poole. Ja aegsasti oldigi kodus.

89. Kuidas poolitan sõnu.

1. Ühesilbilisi sõnu ei poolita (kapp, lukk, mees jne.).

2. Rea lõppu ei jäta ühetähelist silpi (**oli**, **ema**, **onu** jne.). Ka ei kanna üle uude ritta ühetähelist silpi (**meie**, **teie**, **laua**, **neiu** jne.).

3. Pikka (kahekordset) täishäälikut ei poolita (**öö**, **öö-ga**, **luud**, **luu-da** jne.).

4. Kaksiktäishäälikut ei poolita (**õun**, **õu-na**, **raud**, **rau-da** jne.).

5. Uue silbi algul kirjutan ainult ühe kaashäälikutähe (**jul-ged**, **hom-me**, **hom-seks**, **kop-pel**, **kop-lis**, **päh-kel**, **pähk-li**, **kors-ten**, **korst-nad**, **vars-ti**, **mulks-ti** jne.).

---

9. ASTMEVAHELDUS.

90. Võrdlen häälikute muutumist sõna sees jämendatult trükitud sõnades.

Kass ajas taga suurt **rotti**.	Kass püüdis kinni suure **roti**.
Ainoke, mine sa ka **kööki**!	Ema küüris **köögi** puhtaks.
Tuba oli ilus ja mugav.	Istuti vanaema **toas**.
Sadas lund.	**Sajab** lund.

Ühe ning sama sõna tüves teatavad häälikud võivad esineda kahel kujul.

Kord võivad nad olla tugeval kujul (rotti, kööki jne.), kord jälle nõrgal kujul (roti, köögi jne.).

Kord võivad häälikute hulgas **b, d, g** (tuba, sadama, lagi) kas kaduda (toa, laes) või muutuda mõneks teiseks häälikuks (sajab).

Seesugust häälikute vaheldust ühe ning sama sõna eri kujudes nimetatakse **astmevahelduseks.**

Astmeid on kaks: **tugev aste** (sepp, tuba) ja **nõrk aste** (sepad, toas).

91. Tõmban neile tüvedele joone alla, milledes sisemised häälikud muutuvad.

seppa — sepa	kotti — koti
maja — majad	pesa — pesad
lukku — luku	kukke — kuke
küla — külad	kala — kalad
kesa — kesad	tuppe — tupe
juttu — jutu	sibul — sibulad

92. Jälgin järgmiste sõnade tugevat ja nõrka astet.

Tugev aste	Nõrk aste
kk	**k**
lukku, lukkudeta	luku, lukuta
kokka, kokkadega	koka, kokaga
pp	**p**
näppu, näppudele	näpu, näpule
lippu, lippudega	lipu, lipuga
tt	**t**
kütti, küttidelt	küti, kütilt
kotti, kottides	koti, kotis

Pean meeles!
Tugeva astme **kk, pp, tt** vaheldub nõrgas astmes **k, p, t**-ga.

93. Valin igast veerust ühe tugevaastmelise ja ühe nõrgaastmelise sõna ning kirjutan lauseid. Sõnadele tugevas astmes tõmban kaks, aga sõnadele nõrgas astmes ühe värvilise kriipsu alla.

sukka, sukkadeta ...	suka, sukad ...
kappades, kappadesse ...	kapas, kapaga ...
pottidel, pottidega ...	potis, potid ...

ketti, kettideta ...	keti, ketis ...
õppisin, õppigu ...	õpin, õpitakse ...
kukkusime, kukkuda ...	kukun, kukuksin ...
leppis, leppisite ...	lepin, lepitakse ...

94. Jälgin järgmiste sõnade tugevat ja nõrka astet.

Tugev aste	Nõrk aste
k	**g**
võrku, võrkudest	võrgu, võrgust
rauka, raukadega	rauga, raugaga
p	**b**
seepi, seepidega	seebi, seebiga
kaupa, kaupadena	kauba, kaubana
t	**d**
pilti, piltidelt	pildi, pildilt
toitu, toitudeta	toidu, toiduta

Pean meeles!
Tugeva astme **k, p, t** vaheldub nõrgas astmes **g, b, d**-ga.

95. Valin igast veerust ühe tugevaastmelise ja ühe nõrgaastmelise sõna ning kirjutan lauseid. Sõnadele tugevas astmes tõmban kaks, aga sõnadele nõrgas astmes ühe kriipsu alla.

tarka, tarkadele . . .	targa, targalt . . .
nööpi, nööpe . . .	nööbi, nööbid . . .
vaati, vaatidesse . . .	vaadis, vaadiga . . .
eite, eitedel . . .	eide, eidele . . .
vaatasin, vaatad . . .	vaadanud, vaadake . . .
siduma, sidusime . . .	seon, seotakse . . .
lugesin, lugegu . . .	loeme, loeti . . .

96. Jälgin häälikute vaheldust tabelis antud sõnades.

Tugev aste	Nõrk aste	Tugev aste	Nõrk aste
mägi	mäe	**g**	—
lugema	loen	**g**	—
tuba	toas	**b**	—
kubu	koo	**b**	—
põdema	põeb	**d**	—
siduma	seob	**d**	—
vesi	vee	**s**	—
uus	uue	**s**	—

Pean meeles!
Vaadeldud sõnades nõrgas astmes kaob **g, b, d, s.**

97. Jälgin täishäälikute **i, u, ü** asendumist **g, b, d, s** kõrval.

Tugev aste	Nõrk aste	Täishääliku asendumine
mägi siga siduma	mäe sea seome	**i** asendub e-ga
tuba kubu laduma	toa koo laome	**u** asendub o-ga
süsi lüsi pügama	söe löe pöame	**ü** asendub ö-ga

Pean meeles!
Kui nõrgas astmes **g, b, d, s** kaovad, siis nende kõrval olev **i** asendub **e-ga**, **u** — **o-ga**, **ü** — **ö-ga**.

98. Koostan kirjalikult kümme lauset nii, et igas lauses on vähimalt üks allpool antud sõnadest.

1. Vea, vead, oa, oad, noa, noaga, prao, praod, reaks, read, söe, söega, vao, vaod, sea, sead, seaga, seale, sealt, mao, maod.

2. Pean, pead, peame, peate, kaob, kaovad, põete, põevad, pöab, pöavad, taob, taome, taote, seon, seoti, seotakse, seotud.

99. Jälgin kokkuvõtlikku astmevahelduse tabelit.

Sõna algvorm	Tugev aste	Nõrk aste	Tugev aste	Nõrk aste
sepp	seppa	sepa	pp	p
lukk	lukku	luku	kk	k
kott	kotti	koti	tt	t
ader	atra	adra	tr	dr
latv	latva	ladva	tv	dv
lammas	lamba	lammast	mb	mm
äke	äkke	äket	kk	k
ratas	ratta	ratast	tt	t
sõda	sõda	sõja	d	j
viga	viga	vea	g	—
ruttama	ruttan	rutata	tt	t
õppima	õppida	õpin	pp	p
tärkama	tärkan	tärgata	rk	rg
loopima	loopida	loobin	p	b

100. Kasutades eelmist tabelit määran suuliselt tugeva ja nõrga astme.

kuke	nõder	hüppan
kukke	nõtra	hüpata

roti	hamba	lükati
rottide	hammaste	lükkasin
kepi	mõte	lepin
keppi	mõtted	leppisin
kepiga	mõtet	aitan
sukad	mätta	aidata
sukka	mätast	ruttas
kapis	rukki	rutake
kappides	rukist	rutanud

101. Astmevahelduseta sõnad.

Parem karta kui kahetseda.
Häbenemine ei teota inimest.

Sõnades **parem**, **häbenemine** jne. häälikud ei vaheldu eri kujudes. Säärased sõnad on astmevahelduseta sõnad.

102. Rühmitan alljärgnevad sõnad tugevaastmelisteks, nõrgaastmelisteks ja astmevahelduseta sõnadeks.

Sepale, seppadele, valus, valusal, seppa, sepa, äkke, äke, ratta, ratas, hobune, hobusega, seon, siduma, suvi, suvel, õpin, õppisin, lautades, laudas, ujuma, ujutakse, suka, sukkade, põtra, põdral, sügis, hani, paigas, paikades, lubama, lubati,

raudne, kärbin, kärpis, küttidega, kütiga, vaba, muna, kukkusime, kukume.

Näidis:

Tugev aste	Nõrk aste	Astmevaheldduseta sõnad
seppadele	sepale	valus

10. KÄÄNDSÕNA.

103. Vaatlen sõna „sepp" muutmist järgmisis lauseis.

1. **Sepp** (kes?) teeb rauatööd.
2. Tehases oli mitu **seppa** (keda?).
3. Tehas palkas **sepa** (kelle?).
4. Mis puutub **sepasse** (kellesse?), siis tunneb ta oma tööd hästi.
5. **Sepas** (kelles?) tärkas uus mõte, kuidas veelgi paremini rauda kokku joota.
6. Tehases räägiti palju **sepast** (kellest?).
7. **Sepale** (kellele?) makseti head palka.
8. **Sepal** (kellel?) oli suur pere.
9. **Sepalt** (kellelt?) nõuti allkirja.

10. Ruudi tahab õppida **sepaks** (kelleks?).
11. Ruudi isa oli töötanud ka noores põlves **sepana** (kellena?).
12. Taguja lükkas raudlati **sepani** (kelleni?).
13. Kusti läks **sepaga** (kellega?) linna.
14. Tehas ei saa **sepata** (kelleta?) läbi.

104. Vaatlen sõnade muutmist antud tabelis.

	Ainsus	
1. Uus lukk	mis?	Nimetav
2. Uut lukku	mida?	Osastav
3. **Uue luku**	**mille?**	**Omastav**
4. Uue|**sse** luku|**sse**	mille|**sse**?	Sisseütlev
5. Uue|**s** luku|**s**	mille|**s**?	Seesütlev
6. Uue|**st** luku|**st**	mille|**st**?	Seestütlev
7. Uue|**le** luku|**le**	mille|**le**?	Alaleütlev
8. Uue|**l** luku|**l**	mille|**l**?	Alalütlev
9. Uue|**lt** luku|**lt**	mille|**lt**?	Alaltütlev
10. Uue|**ks** luku|**ks**	mille|**ks**?	Saav
11. Uue luku|**na**	mille|**na**?	Olev
12. Uue luku|**ni**	mille|**ni**?	Rajav
13. Uue luku|**ga**	mille|**ga**?	Kaasaütlev
14. Uue luku|**ta**	mille|**ta**?	Ilmaütlev

Mitmus		
1. Uued lukud	mis?	Nimetav
2. Uusi lukke	mida?	Osastav
3. **Uute lukkude**	**mille?**	**Omastav**
4. Uute|**sse** lukkude|**sse**	mille|**sse**?	Sisseütlev
5. Uute|**s** lukkude|**s**	mille|**s**?	Seesütlev
6. Uute|**st** lukkude|**st**	mille|**st**?	Seestütlev
7. Uute|**le** lukkude|**le**	mille|**le**?	Alaleütlev
8. Uute|**l** lukkude|**l**	mille|**l**?	Alalütlev
9. Uute|**lt** lukkude|**lt**	mille|**lt**?	Alaltütlev
10. Uute|**ks** lukkude|**ks**	mille|**ks**?	Saav
11. Uute lukkude|**na**	mille|**ni**?	Rajav
12. Uute lukkude|**ni**	mille|**na**?	Olev
13. Uute lukkude|**ga**	mille|**ga**?	Kaasaütlev
14. Uute lukkude|**ta**	mille|**ta**?	Ilmaütlev

Küsimusi. 1. Mitu käänet on käändsõnadel? 2. Milline käändelõpp on ainsuse ja mitmuse kaasaütleval käändel?

105. Määran jämendatult trükitud sõnade käände ja astme.

Jooksis varsana koplis ringi.

Andrese lapsepõlve-sõber oli **varss. Varsa** nimi oli Esku. Sageli käis **poiss** tallis **varssa**

vaatamas. Viis talle isegi tükksuhkrut. Esialgu ei sallinud **poissi** Esku ema. Aga kui Miira nägi, et Andres **varsa|le** paha ei teinud, sallis ta poissi **varsa** ligiduses. **Varss** kasvas ja kosus. **Varsa|s** peitub imelik armsus! Ning Andrese sõprus **varsa|ga** üha kasvas. Kui Andres mööda põlluriba **kooli|st** koju sammus, tuli talle **varss** juba eemalt vastu. **Varsa** teisel sünnipäeval hüppas Andres talle selga, et **varsa|l** istudes pisut „ratsutada". Kohe püüdis Esku **poisi|st** vabaneda. Ei aidanud muu, kui **poisi|l** tuli **varsa|lt maha** tulla. See „ratsutamine" vähendas nende **sõprus|t.** Kuid **sõprade|ks** jäid nad siiski. Kord nägi Andres unes, et ta jooksis **kopli** [illegible]gi väikese **varsa|na.**

106. Jälgin omastavat käänet ning võrdlen seda järgmiste käänetega.

Ainsus

Omastav	**kelle?**	**noore kuke**
Sisseütlev	**kelle|sse?**	**noore|sse kuke|sse**
Seesütlev	**kelle|s?**	**noore|s kuke|s**
Seestütlev	**kelle|st?**	**noore|st kuke|st**
Alaleütlev	**kelle|le?**	**noore|le kuke|le**
Alalütlev	**kelle|l?**	**noore|l kuke|l**
Alaltütlev	**kelle|lt?**	**noore|lt kuke|lt**
Saav	**kelle|ks?**	**noore** [illegible]**ke|ks**

Olev	**kelle**|na?	**noore kuke**|na
Rajav	**kelle**|ni?	**noore kuke**|ni
Kaasaütlev	**kelle**|ga?	**noore kuke**|ga
Ilmaütlev	**kelle**|ta?	**noore kuke**|ta
Mitm. nimet.	**kes?**	**noore**|d **kuke**|d

Küsimusi. 1. Millised ainsuse käänded saadakse ainsuse omastavast? 2. Milline mitmuse kääne saadakse ainsuse omastavast?

Mitmus

Omastav	**kelle?**	**noorte kukkede**
Sisseütlev	**kelle**|sse?	**noorte**|sse **kukkede**|sse
Seesütlev	**kelle**|s?	**noorte**|s **kukkede**|s
Seestütlev	**kelle**|st?	**noorte**|st **kukkede**|st
Alaleütlev	**kelle**|le?	**noorte**|le **kukkede**|le
Alalütlev	**kelle**|l?	**noorte**|l **kukkede**|l
Alaltütlev	**kelle**|lt?	**noorte**|lt **kukkede**|lt
Saav	**kelle**|ks?	**noorte**|ks **kukkede**|ks
Olev	**kelle**|na?	**noorte kukkede**|na
Rajav	**kelle**|ni?	**noorte kukkede**|ni
Kaasaütlev	**kelle**|ga?	**noorte kukkede**|ga
Ilmaütlev	**kelle**|ta?	**noorte kukkede**|ta

Küsimusi. 1. Millised mitmuse käänded saadakse mitmuse omastavast? 2. Milline küsimus on seestütleval käändel nii ainsuses kui ka mitmuses?

Ainsuse omastava käände põhjal moodustatakse kõik ainsuse käänded **sse**-lõpulisest sisseütlevast alates ja mitmuse nimetav.

Mitmuse omastava põhjal moodustatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

Omastavat käänet nimetatakse **põhikäändeks.**

107. Kirjutan kümme lauset, milledes on järgmised sõnad ainsuse ja mitmuse alalütlevas käändes.

Märkus. Sõnad on antud omastavas.

Targa poisi, tarkade poiste, väikese tüdruku, väikeste tüdrukute, helde onu, heldete onude, vana kaluri, vanade kalurite, tubli sõbra, tublide sõprade.

108. Käänan sõna „sepp" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(kes?)	sepp	sepad
Osast.	(keda?)	seppa	seppi
Omast.	(kelle?)	sepa	seppade
Sisseütl.	(kellesse?)	sepasse e. seppa	seppadesse

Samuti käänduvad: **sukk** (ains. omast. **suka**, mitm. osast. **sukki**), **kepp** (**kepi**, **keppe**), **kütt** (**küti**, **kütte**), **käpp** (**käpa**, **käppi**), **mokk** (**moka**, **mokki**), **utt** (**ute**, **utti**), **latt** (**lati**, **latte**), **nukk** (**nuku**, **nukke**), **tikk** (**tiku**, **tikke**) jne.

109. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad:

suka, sukka, sukaga, sukkadega, tiku, tikku, kepi, keppi, kütil, küttidel.

110. Kirjutan sulgudes olevad sõnad vastavas ainsuse käändes.

1. Soo ääres kasvas (ilusad lepad). 2. Teenija pühkis aknaid (lappidega). 3. (Kuked) kires koidikul. 4. (Kukkedel) on punane hari. 5. (Suppidele) lisati juurde soola. 6. Eideke võttis (mõned potid) ja kallas piima (pottidesse). 7. (Püttides) ei olnudki võid. 8. Tiiu tõi (kappadega) väljast vihmavett. 9. Virveke õmbles oma (nukkudele) ilusat kleiti. 10. (Vakkades) oli natuke kaeru. 11. Kartuleid kallati (kottidesse). 12. (Seppadel) oli palju tööd. 13. Noor müüja askeldas (lettide) taga. 14. (Lettidel) oli palju kaupa.

111. Kirjutan sulgudes olevad sõnad mitmuse vastavas käändes.

1. Ema toppis õlgi (kotti). 2. Tiiuke mängis

oma (nukuga). 3. (Sukk) pandi kuivama. 4. (Kukk) on toredad linnud. 5. Maie jooksis (kukele) teri tooma. 6. (Sokk) sõid ahnelt rohtu. 7. (Potil) olid (põhi) alt ära. 8. Tallis sõid (ilus priske täkk). 9. (Sukas) olid (mõni auguke). 10. (Rotil) on teravad hambad. 11. (Kott) olid täidetud kartulitega. 12. Koplis kasvasid (vana lepp). 13. (Sepp) töötasid sepikojas. 14. Mehed vestsid (sepaga) lõbusat juttu.

112. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuses või mitmuses, nagu on nõutav.

1. Tädi kinkis Virvele (ilusa suka — ilusad sukad). 2. Piduhoonete katused olid ehitud (lipuga — lippudega). 3. Väsinud taat puhkas (lakkades — lakas). 4. Ülikond pandi (kappidesse — kappi). 5. (Kott — kotid) olid riiulitel. 6. Ratsanik ratsutas (uhkel täkul — uhketel täkkudel). 7. Rändaja ei lähe (kepita — keppideta) teele. 8. (Suur lepp — suured lepad) kasvasid metsas. 9. Karjamaa oli kaetud (lepaga — leppadega). 10. Igal (kottidel — kotil) on kaks soppi. 11. Linnuke suikus (hekkides — hekis). 12. (Rott põgenes — rotid põgenesid), kui nägid kurja kassi tulevat.

N ä i d i s : Tädi kinkis Virvele ilusad sukad.

113. Käänan sõna „aednik" kõigis käändeis.

Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(kes?)	aednik	aednikud
Osast.	(keda?)	aednikku	aednikke
Omast.	(kelle?)	aedniku	aednikkude
Sisseütl.	(kellesse?)	aednikusse e. aednikku	aednikkudesse e. aednikesse

Samuti käänduvad: kodanik, võlgnik, künklik, auklik, sõnumik, habemik, kasvandik jne.

114. Kirjutan kriipsu asemele **k** või **kk**.

I

Tuhnisid läbi kogu võsastiku.

Ants ja Mikk jalutasid mööda künkli—u põldu. Äkki märkasid nad võsasti—u ääres argli—u jänest. Poisid jooksid künkli—u põllu äärt mööda edasi. Neil oli soov tabada pelgli—u loomakest. Varsti jõudsid Ants ja Mikk võsasti—u äärde. Samal ajal sirkas väle loom võsasti—u. Väikesed mehikesed tuhnisid läbi kogu võsasti—u. Oma suureks imestuseks ei leidnud poisid pelgli—u jänese varjugi.

II

1. Ümbri—ule kleebiti marke. 2. Ümbri—udele kleebiti marke. 3. Raiesti—ule asusid elama mit-

med uudismaa elani—ud. 4. Oksli—ust lauast ei saa valmistada suuski. 5. Oravad hüplesid oksli—udel puudel. 6. Argli—ude laste vastused olid puuduli—ud.

Märkus. Jälgin tugevat ja nõrka astet etteütluses 14.

115. Käänan sõna „uus" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(missugune?)	uus	uued
Osast.	(missugust?)	uut	uusi
Omast.	(missuguse?)	uue	**uute**
Sisseütl.	(missugusesse?)	uuesse e. **uude**	uutesse

Samuti käänduvad: kuus (kuue), õis (õie), täis (täie), köis (köie) jne.;

keel (keele, mitm. osast. keeli), seen (seene, seeni), juur (juure, juuri), kaar (kaare, kaari) jne.;

küüs (küüne, mitm. osast. küüsi), kaas (kaane, kaasi), õõs (õõne, õõsi), laas (laane, laasi) jne.;

vars (varre, mitm. osast. varsi), õrs (õrre, õrsi), tõrs (tõrre, tõrsi) jne.

116. Kirjutan kriipsu asemele kas **de** või **te**. 1. Pärn hakkas minema õi—. 2. Õi— lõhn täitis kogu aia. 3. Eit pani kitse köi—, sest loom tahtis lipata laan—. 4. Varsti seati pillid hääl—. 5. Rühiti läbi põliste laan—. 6. Lapsuke hoidis pildikesi suur— kaan— vahel. 7. Keegi mängijaist peitis end suur— tõr—. 8. Mõned mängi-

jaist peitsid end suur— tõr— taha. 9. Sõnast „huul" on ainsuse sisseütlev kääne „huul—". 10. Mindi uu— majasse uu— inimeste hulka.

117. Käänan sõna „jõgi" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	jõgi	jõed
Osast.	(mida?)	jõge	jõgesid
Omast.	(mille?)	jõe	jõgede
Sisseütl.	(millesse?)	jõesse e. jõkke	jõgedesse

Samuti käänduvad: tuba (toa, mitm. osast. tube), siga (sea, sigu), rida (rea, ridu), viga (vea, vigu), vagu (vao, vagusid), sugu (soo, sugusid), lugu (loo, lugusid) jne.

Märkus. Antud sõnades **i** asendub **e**-ga, **u** — **o**-ga.

118. Kirjutan sulgudes antud sõnad nõutavas käändes.

1. Juku kirjutas paberile mõne (rida). 2. Tädi jutustas lastele ühe lõbusa (lugu). 3. Ahjus hõõgusid tulised (süsi). 4. (Tuba) kuuldus naeru ja hõiskeid. 5. Väikesed (nägu) naeratasid rõõmsasti. 6. Kilgid naersid korstna (pragu). 7. Õpilase töös olid mõned (viga). 8. Poiss sai emalt (luba) minna õue mängima. 9. Ats oli kaotanud oma (nuga). 10. Juula sai kingiks uue (suga). 11. Jutake poetas oma (käsi) ema pihku.

12. Ühele (lugu) järgnes teine lugu. 13. (Kägu) kukkusid kuusikus. 14. Karjane haaras malga ja surmas (madu). 15. Rõugu kaitseks toodi veel mõned (tugi). 16. Tuul ajas (haokubu) laiali. 17. (Siga) püherdasid lombis. 18. Esimesed (vagu) on rasked künda.

119. Käänan sõna „käsi" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	käsi	käed
Osast.	(mida?)	kätt	käsi
Omast.	(mille?)	käe	käte
Sisseütl.	(millesse?)	käesse e. kätte	kätesse

Samuti käänduvad: vesi (vett, vee, veesse e. vette, veed, vesi, vete, vetesse), susi (sutt, soe jne.), süsi (sütt, söe jne.), mesi (mett, mee jne.), lüsi (lütt, löe jne.).

120. Käänan sõna „äke" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	äke	äkked
Osast.	(mida?)	äket	äkkeid
Omast.	(mille?)	äkke	äkete
Sisseütl.	(millesse?)	äkkesse	äketesse

Samuti käänduvad: tõke, ike, lõke, lüke, rike, hüpe, hape, õpe, mõte, kate, küte, läte, võte jne.

121. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad:

äke, äkke, äket, äkked, tõket, tõkked, mõte, mõtte, mõtet, mõtted.

122. Käänan sõna „ratas" kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	ratas	rattad
Osast.	(mida?)	ratast	rattaid
Omast.	(mille?)	ratta	rataste
Sisseütl.	(millesse?)	rattasse	ratastesse

Samuti kännduvad: mätas, ketas, okas, kikas, rikas, rukis (mitm. osast. rukkeid).

123. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad:

mätas, mättas, mätast, mättast, rukis, rukist, rukkis, rukkist, ketast, kettast.

124. Vaatlen antud keelenäiteis jämendatult trükitud tähti ja sõnu.

kes? mis? missugune?	**keda? mida? missugust?**
maa, öö	**maad, ööd**
puu, soo	**puud, sood**
koi, kantselei	**koid, kantseleid**

lumi, meri	lund, merd
mõni, tuli	mõnd, tuld
uni, veri	und, verd

osav meister	osavat meistrit
tark harakas	tarka harakat
uus lootsik	uut lootsikut

Kui sõna lõpeb ainsuse nimetavas käändes pika täishäälikuga (**maa**, **puu** jne.) või kaksiktäishäälikuga (**koi**, kantselei jne.), siis on ainsuse osastavas **d**.

Ka järgmistes sõnades on ainsuse osastavas **d**: lumi, meri, mõni, tuli, uni, veri. Seega: **lund**, **merd**, **mõnd**, **tuld**, **und**, **verd**.

Kõigis muudes sõnades, kui need sõnad ei ole lõputa, on ainsuse osastavas **t**.

125. Kirjutan ainsuse osastavas **d** või **t**, nagu on nõutav.

1. Mõni puu armastab niiske— maa—. 2. Puuraiujad raiusid jämeda— puu—. 3. Tõnis oli mees, kes ei kartnud ka raske— töö—. 4. Mõnus oli vaadata vahutava— mer—. 5. Veoautode baasis oli mitu töötaja—. 6. Elts kudus paar kirju— vöö—. 7. Tiiuke triikis oma valge— krae—.

8. Kauplusest toodi hea— tee—. 9. Osteti mõni kilo värske— või—. 10. Tuldi koju piki sirge— raudtee—. 11. Nii mõnigi kardab pimeda— öö—. 12. Näidake ometi tul—! 13. Vanakesele sooviti kosutava— un—.

126. Jälgin antud lauseis jämendatult trükitud sõnu ja tähti.

Mitmuse nimetav (kes? mis?)	**Ainsuse osastav** (keda? mida?)
Lõbusad lapsed (kes?) mängisid aias.	**Kolm** lõbusat last (keda?) mängis aias.
Onul olid toredad kutsikad (kes?).	Onul oli **neli** toredat kutsikat (keda?).
Sügavad orud (mis?) olid kaetud lilledega.	Sügavat orgu (mida?) katsid lilled.
Meie naabril on väga ruumikad toad (mis?).	Meie naabril on mitu ruumikat tuba (mida?).

127. Vaatlen veel antud lauseis jämendatult trükitud sõnu ja tähti.

1. Andresel on **kuus** ilusat raamatut (**mida?**).
2. Ainol on **mitu** ilusat raamatut (**mida?**).
3. Maiel on **paar** ilusat raamatut (**mida?**).
4. Ellal on **mõned** ilusad raamatud (**mis?**).

5. Salmel on **seitse** ilusat raamatut (**mida?**).
6. Helgi ostis **mõned** odavad vihikud (**mis?**).
7. Lagle ostis **paar** odavat vihikut (**mida?**).
8. Kaarel ostis **need** odavad vihikud (**mis?**).
9. Kalev ostis **neli** odavat vihikut (**mida?**).
10. Silvi ostis **mitu** odavat vihikut (**mida?**).

128. Kirjutan kriipsu asemele **d** või **t**.

1. Toas oli vähe mööbli— (mida?). 2. Väike lambike andis hämara— valgust (mida?). 3. Kostsid kõrvulukustava— paugud (mis?). 4. Sütest levis mõnusa— soojust (mida?). 5. Raamatuist leiame palju tähtsa— (mida?). 6. Mõned väikesed tuuliku— (mis?) paistsid jalutajaile juba kaugelt silma. 7. Lagendiku serval seisid mõned sirge— puu— (mis?). 8. Õhus kuuldus sahina— ja kahina— (mida?). 9. Vihase kahinaga tormasid laine— (mis?) vastu kõrge— kallast (mida?). 10. Tugeva— laine— (mis?) tõstsid kolm lootsiku— (mida?) oma turjale.

129. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse **sisse-**, **sees-** või **seestütlevas** käändes, nagu on nõutav.

1. Mis (noor iga) kokku pandud, seda (vana põlv) leida. 2. Targaga kõneldakse (tark asi). 3. Ojake voolas kergesti oma (tuttav säng).

4. Tuul katsus ust ja vilistas (korsten). 5. Tüdruk naeratas ja sattus (lõbus tuju). 6. Noorukid tundsid suurt rõõmu (jalgpallimäng). 7. Astuti (ruumikas tuba). 8. Väljuti (tuba) ja jõuti suurde aeda. 9. Jalutati (padrikune mets). 10. Mees juhtis auto (põiktänav). 11. Reisijad olid väsinud (pikk teekond). 12. Ametnik suhtus aukartlikult (uus ülesanne). 13. Tüdrukuke torkas endale kogemata nõelaga (pöial). 14. Tõuk roomas (lühike rohi). 15. (Õhurikas laut) sõi ilus ja puhas kari. 16. Kallake veel vett (suur katel)! 17. (Küünal) tilkus rasva küünlajalale.

130. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse alale-, alal- või alaltütlevas käändes, nagu on nõutav.

1. Ega (üks kõrs) kaht pead kasva. 2. Teenija tõi (peenar) värsket aedvilja. 3. Kuuldus raskeid samme (krigisev liiv). 4. Seisatati (suur trepp). 5. (Arg tüdruk) ei saadud vastust. 6. Lagle laenutas oma (hea sõbranna) sageli juturaamatuid. 7. „Need raamatud sain ma oma (truu sõber)," seletas Ants Paulile. 8. Juku õppis (kaart) kodumaa linnu. 9. Vits tuli (vana tõrs) ära. 10. Eidekese kuivetu nägu tõmbus (lahke naeratus). 11. Väsinud matka-

jad heitsid puhkama (sammal). 12. Mehed olid koos (turg) ja (laat) käinud. 13. (Sihvakas varss) anti värskeid heinu. 14. Kanad lendasid (õrs) alla. 15. Kapsas ja ristikhein maitsevad väga hästi (väike jänku). 16. Kala lõi tugeva laksu (sile veepind).

131. Koostan kümme lauset, milledes on 5 sõna seestütlevas ja 5 sõna saavas käändes.

N ä i d i s : Jutt tuleb **jutu/st**, kõne **kõne/st**. Nooruk oli sirgunud **tugeva/ks mehe/ks**.

132. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse olevas käändes.

1. Leeni oli võetud majasse (kui väike laps). 2. Lühikeseks lõigatud juuksed katsid tüdruku pead (nagu pisike müts). 3. Liisa lippas toast aita ja aidast lauta (kui agar teenija). 4. Vana Juhkam töötas (kui virk sipelgas). 5. Väike Paul ronis puu otsa (nagu väle orav). 6. Poisi onu oli tuntud (kui osav kütt). 7. Naaber Jaak Orav oli tuntud (kui osav sepp). 8. Vanakese sõnad kõlasid (kui kibe pilge). 9. Jõgi lookles (kui hõbedane pael). 10. Kuu tõusis rohekal taeval (kui punakas ketas). 11. Vana pärn seisis õues (kui must kuju).

N ä i d i s : Leeni oli võetud majasse väikese lapsena.

133. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse olevas, rajavas, kaasa- või ilmaütlevas käändes, nagu on nõutav.

1. Au ei anta (asi). 2. Mis (kutsikas) õpitakse, seda (vana peni) peetakse. 3. Liha ei kasva (kont) ega puu (oks). 4. Jutake jalutas õues oma (lõbus kutsikas). 5. Poiss ronis üle müüri (väle ämblik). 6. Ujuja pingutas, et jõuda (väike purre). 7. Noormees sai kingiks (kehakas kaust) raamatu. 8. Pesunöör rippus laes (suur pundar). 9. „Mine aga nüüd, Eedike, ilma (pikem jutt)!" käskis ema. 10. Jaagu elu oma (uus kannel) polnudki igav. 11. Jaak oli tuntud ka (tubli töömees). 12. Lõokeste munad on (hall täpp). 13. (Suur laas) oli ainult kaks kilomeetrit. 14. (Uus sild) oli veel tükk maad. 15. Mõnus oli vestelda (vana kalur). 16. Töö viidi (võidukas lõpp).

134. Kirjutan punktjoonele sõna „traktor" nõutavas käändes.

Traktor.

Alaküla leplikud mehed ostsid endale . . . . . Ühel õhtupoolikul saabuski . . . . . pärale. Kogu küla silmad olid suunatud . . . . . Lapsed olid kohal, et vaadata imelikku . . . . . Kohe

taheti sooritada katset . . . . . Selleks tassiti kohale ader ja see kinnitati . . . . . Masinist pühkis higi ja askeldas . . . . . juures. Huvitav oli vaadata, kuidas . . . . . veeres mööda põldu ja ader selle taga kiskus üles kõva maakamarat. Oldi väga rahul huvitava põllutööriista . . . . . .

135. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuses.

I

1. (Kassid tegid rottidele) sõitu. 2. (Põrsad püherdasid loikudes). 3. (Sead sõid moldidest) suure isuga. 4. (Hobustel) on (pikad lakad). 5. Õhus (tiirlesid kullid) ja (häälitsevad nepid jäid) vait. 6. (Kärbsed rabelesid) vedelas mees. 7. (Väikesed põdrad kasvavad) kord (suurteks põtradeks). 8. (Võrkudesse tulid mõned kalakesed). 9. (Lained tuiskasid) üle (kalurite paatide). 10. (Kenadele kutsikatele) muretseti (toredad kaelarihmad). 11. (Konnad krooksusid lompides). 12. (Väikesed kuldnokad piuksusid puurides). 13. (Härgadel olid jämedad raudketid) kaelas. 14. (Väikesed kassid hüppasid hiirte) kallale. 15. (Kassidel) on (pehmed käpad). 16. (Noored kütid vestlesid vanade küttidega). 17. (Arglikkude mehikeste nägudest) paistis hirm. 18. (Tüdrukud ammutasid) vett (kappadega).

II

1. Vesteldi (vanade aednikkudega). 2. (Jutukad eided ruttasid turgudele). 3. (Suvitajad asusid) elama (suurtesse tubadesse). 4. Ka (noortel seppadel) olid tugevad käed. 5. (Rändajad) ei lähe (keppideta) teele. 6. (Suurtesse ümbrikkudesse) pandi mitmesuguseid pabereid. 7. (Pange vaatidele punnid) ette! 8. (Padadel olid kaaned) peal. 9. (Heade sulgedega) on mõnus kirjutada. 10. Jällegi lasus vaikus (tubades). 11. (Mõned tuliuued autod kihutasid maanteedel). 12. Vett ei veeta (vaatideta). 13. Purskkaevus (sätendasid veejoad). 14. (Märjad sukad pandi) kuivama. 15. (Muutlikkude ilmade) tõttu lükati lõbusõit edasi. 16. (Jõed voolasid) läbi (kiviste sängide). 17. (Jäised tuuled kihutasid) üle (lagendikkude). 18. (Hurtsikud olid) nähtavasti (elanikkudeta).

Käändsõnade liigid.

136. Jälgin järgmisis lauseis jämendatult trükitud nimisõnu.

Kõik **kaunad** (mis?) ei kasvata **teri** (mida?).
Koer (kes?) on ustav **valvur** (kes?).
Onu (kes?) kinkis **Ainole** (kellele?) ilusa **raamatu** (mille?).

Nimisõnad märgivad asjade (kaunad, teri jne.) ja olendite (koer, valvur jne.) nimetusi.

Nimisõnade puhul küsime: kes? mis? keda? mida? kelle? mille? jne.

137. Kirjutan sulgudesse iga nimisõna taha nõutava küsimuse.

1. Nobedad jänesed ( ) otsisid toitu ( ). 2. Silmitsesime mesilaste ( ) usinat tööd ( ). 3. Juku ( ) pani kõik raamatud ( ) ranitsasse ( ). 4. Antsul ( ) tuli hoida lambaid ( ). 5. Kirjut pulli ( ) kutsuti Mürgiks ( ). 6. Poiss ( ) haaras raamatu ( ) ja jooksis õue ( ). 7. Iga pilv ( ) ei too vihma ( ). 8. Nii seppa ( ) kui ka sepa ( ) poega ( ) nähti töötavat. 9. Sukka ( ) nõeludes märkas väike Anni ( ) suka ( ) kannas ( ) uut auku ( ). 10. Muti ( ) tee ( ) on maa ( ) all.

138. Jälgin järgmisis lauseis jämendatult trükitud omadussõnu.

Koer on inimese **truu** (missugune?) sõber.

Pill tuleb **pika** (missuguse?) ilu peale.

Uus (missugune?) luud pühib **puhta** (missuguse?) toa.

Omadussõnad märgivad asjade ja olendite omadusi (truu, uus jne.).

Omadussõnade puhul küsime: missugune? missuguse? jne.

139. Võrdlen järgmises tabelis antud omadussõnu.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
magus	magusam	kõige magusam
ilus	ilusam	kõige ilusam
julge	julgem	kõige julgem
valge	valgem	kõige valgem
tark	targem	kõige targem
pikk	pikem	kõige pikem
paks	paksem	kõige paksem
hea	parem	kõige parem
palju	enam	kõige enam
väike	väiksem	kõige väiksem
pisike	pisem	kõige pisem

Omadussõnal võib olla kolm võrdlusastet. Üks ese võib olla **ilus** (algvõrre), teine ese võib olla **ilusam** (keskvõrre), kolmas ese võib olla siiski **kõige ilusam** (ülivõrre).

140. Kirjutan kriipsu asemele sobiva omadussõna alg-, kesk- või ülivõrdes.

Aastaajad.

On raske ütelda, milline aastaaeg on —. Ühed peavad kevadet —. Teiste arvates on suvi —. Talv on — kui sügis. Sügis on mõnede arvates — aastaaeg. Sügis on — ning — kui talv. Talv on — ning — kui suvi. Kõik aastaajad on meile vajalikud. Ükski pole teisest — ega —.

141. Kriipsutan alla arvsõna.

Üks ei ole ühtegi.
Kaks silma kassil peas.
Kolm jalga vokil all.
Neli nisa lehmal all.
Viis niit viisu kingas.
Kuus naela hobuse kingas.
Seitse tähte taevasõelas.
Kaheksa kanti veski võllil.
Üheksa poega sügisesel ööl.
Kümme kodarat vankri rattas.

Juku vend õpib esimeses klassis.
Oktoober on kümnes kuu.

Üks, kaks, kolm jne. on p õ h i a r v u d. Nad vastavad küsimusele: kui palju? mitu?

Esimene, teine, kolmas jne. on j ä r g a r v u d. Nad vastavad küsimusele: mitmes?

142. Panen tähele, kuidas kirjutatakse arvsõnu.

Põhiarvud	Järgarvud
5 viis	5. viies
7 seitse	7. seitsmes
9 üheksa	9. üheksas
10 kümme	10. kümnes
11 üksteist	11. üheteistkümnes
12 kaksteist	12. kaheteistkümnes
20 kakskümmend	20. kahekümnes
40 nelikümmend	40. neljakümnes
60 kuuskümmend	60. kuuekümnes
75 seitsekümmend viis	75. seitsmekümne viies
89 kaheksakümmend üheksa	89. kaheksakümne üheksas
100 sada	100. sajas
453 nelisada viiskümmend kolm	453. neljasaja viiekümne kolmas

1000 tuhat	1000. tuhandes
6548 kuus tuhat viissada nelikümmend kaheksa	6548. kuue tuhande viiesaja neljakümne kaheksas
1000000 miljon	1000000. miljones
4000000 neli miljonit	4000000. nelja miljones

Märkus. Ainsuse nimetavas põhiarvudes 11—19 tarvitatakse lühemaid sõnu: üksteist, kaksteist, kolmteist jne. Need arvsõnad kirjutatakse kokku.

Samuti kirjutatakse kokku kümned (viiskümmend, kaheksakümmend jne.) ja sajad (ükssada, kakssada jne.) neid määravate arvudega.

Tuhanded (üks tuhat, kaks tuhat jne.) ja miljonid (üks miljon, kaks miljonit jne.) kirjutatakse lahku.

Järgarvude järel on punkt.

143. Kirjutan järgmised põhiarvud sõnadega.

8; 18; 80; 800; 8000; 8000000;
9; 19; 90; 900; 9000; 9000000;
25; 257; 3438; 56732;

144. Kirjutan järgmised järgarvud sõnadega.

3.; 13.; 30.; 300.; 3000.;
62.; 79.; 831.; 59374.;

Esimene rong Tallinnast Tartu saabus 21. aug. 1876. a.

145. Võrdlen jämendatult trükitud sõnu järgmisis lauseis.

Nimisõna	Asesõna
Aino jooksis kooli.	**Ta** jooksis kooli.
Lapsed mängisid õues.	**Nad** mängisid õues.
Juku, tule siia!	**Sina** tule siia!
Poisile kingiti kelk.	**Temale** kingiti kelk.

Sõnu, mis asendavad kõneldavaid nimisõnu (Aino = ta, lapsed = nad jne.), nimetatakse a s e s õ n a d e k s.

146. Võrdlen jämendatult trükitud asesõnu mõlemais veergudes.

Ma olen õpilane.	**Mina** olen õpilane.
Kas **sa** tuled ka?	Kas **sina** tuled ka?
Ta on hoolas inimene.	**Tema** on hoolas inimene.
Me joonistasime eile.	**Meie** joonistasime eile.
Kus **te** olite hommikul?	Kus **teie** olite hommikul?
Vello on **mu** sõber.	Vello on **minu** sõber.
Kes on **su** sõber?	Kes on **sinu** sõber?

Asesõnad **ma, sa, ta, me, te, mu, su** on lühendatud. Nendes sõnades kirjutatakse täishäälik ühe tähega, kuigi täishäälik võib kuulduda **pikalt**.

Pikemaid asesõnu (**mina, sina** jne.) tarvitatakse siis, kui asesõnad on l a u s e - r õ h u l i s e s kohas.

147. Võrdlen jämendatult trükitud asesõnu mõlemais veergudes.

Mul ei ole praegu aega.	**Minul** ei ole praegu aega.
Küll on **sul** aga ilus nuga!	Küll on **sinul** aga ilus nuga!
Tal on palju raamatuid.	**Temal** on palju raamatuid.
Kel on nuga?	**Kellel** on nuga?
Sel poisil on tark pea.	**Sellel** poisil on tark pea.
Tol mehel on alati rutt.	**Tollel** mehel on alati rutt.

Asesõnad **mul, sul, tal, kel, sel, tol** on lühendatud. Nendes sõnades kirjutatakse lühikese täishääliku järel kaashäälik ü h e t ä h e g a.

Lühemaid asesõnu (mul, sul jne.) tarvitatakse siis, kui asesõnad on l a u s e r õ h u t u d.

148. Rühmitan sulgudes olevad käändsõnad nelja rühma.

(laud, kõrge, kolm, mina, raud, raudne, sina, seitse, kallis, tema, paat, üheksa, julgem, meie, kakskümmend, org, minul, pikem, kolmsada, hunt, väike, Ants, sellel, kolmas, Tallinn, pisem, viies, sinul, me, kõige targem, sajas, Emajõgi)

Nimisõna	Omadussõna	Arvsõna	Asesõna
laud	kõrge	kolm	mina

11. PÖÖRDSÕNA.

149. Vaatlen järgmisis lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Lindude toidulaud.

Talvel **valmistame** lindudele toiduplatsi, et väetikesed nälga **ei sureks**. Kena toidupuu **saame** kuusest. Alumised oksad **painutame** maa ligi. Nii **saame** toreda katuse. Siis **asetame** okste vahele laua. Sellele **puistame** toitu. **Hakkavad tulema** külalised, kõigepealt rasvatihane ja hallivatimees varblane. Linde **koguneb** platsile üha rohkem. Suvel **tasuvad** linnud meie vaeva kuhjaga.

Sõnad v a l m i s t a m e, h a k k a v a d, k o g u b jne. väljendavad tegevust.
Tegevust väljendavad sõnad on pöördsõnad.

150. Vaatlen pöördsõna ainsuse ja mitmuse vorme.

Ainsus.

1. pööre: ma loe**n**, õpi**n**, kuku**n**.
2. „ : sa loe**d**, õpi**d**, kuku**d**.
3. „ : ta loe**b**, õpi**b**, kuku**b**.

Mitmus.

1. pööre: me loe**me**, õpi**me**, kuku**me**.
2. „ : te loe**te**, õpi**te**, kuku**te**.
3. „ : nad loe**vad**, õpi**vad**, kuku**vad**.

Märkus. Pöördsõna vormid on ainsuses ja mitmuses. Pöördeid on kolm.

151. Jälgin pöördsõna aegu.

1. Olevik.

Ma	jätan,	loen,	õpin,	kukun.
Sa	jätad,	loed,	õpid,	kukud.
Ta	jätab,	loeb,	õpib,	kukub.
Me	jätame,	loeme,	õpime,	kukume.
Te	jätate,	loete,	õpite,	kukute.
Nad	jätavad,	loevad,	õpivad,	kukuvad.

2. Lihtminevik.

Ma	jätsin,	lugesin,	õppisin,	kukkusin.
Sa	jätsid,	lugesid,	õppisid,	kukkusid.
Ta	jättis,	luges,	õppis,	kukkus.
Me	jätsime,	lugesime,	õppisime,	kukkusime.
Te	jätsite,	lugesite,	õppisite,	kukkusite.
Nad	jätsid,	lugesid,	õppisid,	kukkusid.

3. Täisminevik.

Ma	**olen**	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.
Sa	oled	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.
Ta	on	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.
Me	oleme	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.
Te	olete	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.
Nad	on	jätnud,	lugenud,	õppinud, kukkunud.

4. Enneminevik.

Ma **olin** jät**nud**, luge**nud**, õppi**nud**, kukku**nud**.
Sa olid jätnud, lugenud, õppinud, kukkunud.
Ta oli jätnud, lugenud, õppinud, kukkunud.
Me olime jätnud, lugenud, õppinud, kukkunud.
Te olite jätnud, lugenud, õppinud, kukkunud.
Nad olid jätnud, lugenud, õppinud, kukkunud.

Pean meeles!

Sõnad j ä t m a, l u g e m a, õ p p i m a, k u k k u m a jne. on tegevust näitavad sõnad ehk pöördsõnad.

Tegevus võib olla o l e v i k u s (käesolevas ajas), l i h t m i n e v i k u s, t ä i s m i n e v i k u s ja e n n e m i n e v i k u s. Lihtminevik on ühesõnaline pöördsõnavorm. Lihtmineviku tunnuseks on **si, s** (luge**si**n, õppi**s**) või **i** (tuli**n**, pesi**n**). Täisminevik ja enneminevik koosnevad mitmest sõnast (olen õppinud, olin õppinud). Tuleviku tähendamiseks tarvitatakse olevikku + sõnu: homme, hiljem, pärast jne.

152. Kirjutan pöördsõnadest t a g u m a ja p a k k i m a oleviku, liht-, täis- ja enneminevikku.

153. Võrdlen lihtmineviku muuteid **ma-** tegevusnimega ja jälgin, missuguses astmes on lihtminevik.

ma- tegevusnimi (mida tegema?)	**Lihtminevik** (mida tegin? mida tegid? jne.)
õppi — ma	**õppi** — sin
kukku — ma	**kukku** — sid
uppu — ma	**uppu** — s
tukku — ma	**tukku** — sime
luge — ma	**luge** — site
sidu — ma	**sidu** — sid
tagu — ma	**tagu** — sin
õmble — ma	**õmble** — sid
suple — ma	**suple** — s
ütle — ma	**ütle** — sime
rutta — ma	**rutta** — site
hüppa — ma	**hüppa** — sid

Pean meeles!

Lihtmineviku muuted moodustatakse **ma-** tegevusnimest.

Lihtminevik on alati tugevas astmes.

154. Kirjutan sulgudes olevad pöördsõnad lihtminevikus.

I

1. Linnud (nokkima) teri. 2. Oravad (hüppama) oksalt oksale. 3. Aasa (katma) ilusad lillekesed. 4. Mööda maanteed (jooksma) koerad ja (nuuskima) hoolega maad. 5. Sepad (taguma) tulist rauda. 6. Poisid (mõtlema) pisut ja (andma) oma jaa-sõna. 7. Ladujad (laduma), aga pügajad (pügama). 8. Kojamehed (pühkima) tänavaid. 9. Noored kütid (vestlema) vanade küttidega. 10. Tuba (rõkkama) noorte naerust. 11. Eideke (ketrama) peenikest niiti. 12. Vanake (põdema) rasket haigust. 13. Teenija Tiiu (kuduma) uut kangast. 14. Kärbsed (rabelema) vedelas mees. 15. Poiss (sulgema) ukse ja (kaduma) tagahoovi.

II

1. Käod aga (kukkuma) kuusikus ja talupojad (kündma) kesa. 2. Tibukesed (nippima) ja (noppima) teri. 3. Kuumal ajal (tükkima) sead lompidesse. 4. Noorukid (kõnelema) vana kütiga. 5. Aednikud (kärpima) üksikuid oksi. 6. (Sadama) sooja vihma. 7. Õpilased (ruttama) kooli. 8. Juku (toppima) põhku kotti.

9. Kaubasellid (laadima) uusi kaupu riiuleile. 10. Tüsedad sulased (saagima) okslikku puud. 11. Aias (hakkama) lapsukesed esimese õhinaga hüppama. 12. Väike Ivar (õppima) koolis väga hästi. 13. Prisked sõdurid (marssima) läbi linna. 14. Autod (kaduma) vurinal nurga taha. 15. Sidujad (siduma), aga kudujad (kuduma).

155. Kirjutan sulgudes olevad pöördsõnad olevikus.

Ema aitamas.

Emal on täna töörikas päev. Anni ja Andres (hakkama) emale abilisteks. Nad (pakkima) turukraami välja. (Tooma) siis sületäie puid kööki. (Puhuma) lõkke pliidi all ja (lükkama) katla tulele. Anni ja Andres on täna kokad. Pliidi juures ei saa tukkuda. Piim võib muidu üle keeda. Põlev tukk (kukkuma) pliidi alt välja. Andres (lükkama) selle teiste hulka tagasi. Ka Kiisu (tikkuma) vägisi kööki. Ema (kallama) talle piima. Kiisu (lakkuma) seda mõnuga. Väikeste töö on lõbus.

156. Kirjutan sulgudes oleva lihtmineviku asemele oleviku.

1. Sepapoisid (tagusid) tulist rauda. 2. Sulane Jaak (sidus) hobuse lasila külge. 3. Tüdruku-

kesed (sugesid) hoolega oma juukseid. 4. Hoolas Juku (ladus) puid kuuri. 5. Lapsuke (luges) suure hoolega raamatut. 6. Küll nad (kadusid) aga kiiresti! 7. Meie (pugesime) ruttu rahvamurrust läbi. 8. Eideke (pügas) ilusa villaga lammast. 9. Ma (pidasin) oma ausõna. 10. Teenija Tiiu (kudus) uusi sukki. 11. Tüdrukud (sidusid) põllul vihke. 12. Ja mängija (kadus) vana paadi taha peitu. 13. Küll aga (tagus) vana sepp osavasti! 14. Me (pidasime) taadi sõnad meeles. 15. „Ma (kudusin) kangast," tähendab eit. 16. Tõniseke, sa (lugesid) ju väga hästi!

157. Vaatlen pöördsõna kõneviise.

1. Kindel kõneviis.

Ma	õpin,	õppisin,	olen õppinud.
Sa	õpid,	õppisid,	oled õppinud.
Ta	õpib,	õppis,	on õppinud.
Me	õpime,	õppisime,	oleme õppinud.
Te	õpite,	õppisite,	olete õppinud.
Nad	õpivad,	õppisid,	on õppinud.

2. Tingiv kõneviis.

Ma	õpi**ksin**,	ole**ksin** õppinud.
Sa	õpi**ksid**,	ole**ksid** õppinud.

Ta	õpi**ks**,	ole**ks** õppinud.
Me	õpi**ksime**,	ole**ksime** õppinud.
Te	õpi**ksite**,	ole**ksite** õppinud.
Nad	õpi**ksid**,	ole**ksid** õppinud.

3. Käskiv kõneviis.

Ma	— — —	— — —	— — —
Sa	õpi!	hüppa!	jookse!
Ta	õppi**gu**!	hüpa**ku**!	joo**sku**!
Me	õppi**gem**!	hüpa**kem**!	joo**skem**!
Te	õppi**ge**!	hüpa**ke**!	joo**ske**!
Nad	õppi**gu**!	hüpa**ku**!	joo**sku**!

4. Kaudne kõneviis.

Ma	õppi**vat**,	ole**vat** õppi**nud**.
Sa	õppivat,	olevat õppinud.
Ta	õppivat,	olevat õppinud.
Me	õppivat,	olevat õppinud.
Te	õppivat,	olevat õppinud.
Nad	õppivat,	olevat õppinud.

Märkus. Kindlal kõneviisil puudub eriline tunnus. Tingiva kõneviisi tunnuseks on **ksi** (õpi**ksin**, tule**ksime** jne.) ja **ks** (õpi**ks**, tule**ks** jne.). Käskiva kõneviisi tunnuseks on **gu**, **gem**, **ge**; **ku**, **kem**, **ke**. Kaudse kõneviisi tunnuseks on **vat**.

158. Pööran kõigis kõneviisides sõna „kukkuma“ või „lugema“.

159. Võrdlen tingiva kõneviisi ja kindla kõneviisi oleviku astet.

Kindla kõneviisi olevik	Tingiva kõneviisi olevik
Ma õpin, kukun.	Ma õpiksin, kukuksin.
Sa õpid, kukud.	Sa õpiksid, kukuksid.
Ta õpib, kukub.	Ta õpiks, kukuks.
Me õpime, kukume.	Me õpiksime, kukuksime.
Te õpite, kukute.	Te õpiksite, kukuksite.
Nad õpivad, kukuvad	Nad õpiksid, kukuksid.

Pean meeles!
Tingiva ja kindla kõneviisi olevik on **samas astmes.**

160. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on pöördsõna tingivas kõneviisis.

161. Võrdlen kindla kõneviisi oleviku 3. pöörde lõppu kaudse kõneviisi lõpuga ja jatkan tabelit viie-kuue näitega.

-vad kindlas kõneviisis **(mida teevad?)**	**-vat** kaudses kõneviisis **(mida tegevat?)**
Lapsed **mängivad.**	Laps **mängivat.**

Tüdrukud joonista**vad**.	Tüdruk joonista**vat**.
Vaadake, poisid tule**vad**!	Ta tule**vat** meile külla.

162. Võrdlen veel antud keelenäiteid.

I

Lapsed jooksevad **(mida teevad?)**.
Tulid jooksvad **(missugused?)** lapsed.
Nägin jooksvat **(missugust?)** last.
Nägin last jooksvat **(mida tegevat?)**.

II

Tüdrukud nopivad **(mida teevad?)** marju.
Marju noppivad **(missugused?)** tüdrukud olid rõõmsad.
Nägin marju noppivat **(missugust?)** tüdrukut.
Nägin tüdrukuid marju noppivat **(mida tegevat?)**.

163. Jatkan nõutava küsimuse kirjutamist sulgudesse.

1. Las lapsed õpivad **(mida teevad?)** veel pool tundi! 2. Mõlemad õppivad **(missugused?)** tüdrukud said kiita. 3. Õppivat **(missugust?)** last ei tohi häirida. 4. Jukut nähti laulu õppivat **(mida tegevat?)**. 5. Kas lapsed nopivad ( )

juba marju? 6. Marju noppivad ( ) lapsed aina kilkasid. 7. Nägime lapsi ka lilli noppivat ( ). 8. Kaks marju noppivat ( ) tüdrukut lõpetasid oma töö. 9. Nägime suuri puid tormi käes kõikuvat ( ). 10. Kase kõikuvad ( ) oksad ulatusid peagu maani. 11. Põlised tammedki kõiguvad ( ) tormi käes. 12. Külas võtsid mehi vastu mõned haukuvad ( ) koerad. 13. Las aga hauguvad ( ) koerad edasi! 14. Tekkivat ( ) allikat ei saa sulgeda. 15. Küttivad ( ) kullid lendlesid õhustikus siblivate kanakeste kohal.

164. Kirjutan eelmise ülesande etteütluse järgi.

165. Kirjutan kriipsu asemele kas **vad** või **vat**, nagu on nõutav.

Hunt.

Saariku talus istu— inimesed ümber laua. Järsku hakka— koerad haukuma. Mehed tõtta— välja. Õues ei nähta ühtki ela— liiku—. Äkki nähakse lauda juures kui tuliseid süsi õhku—. Need on hundi sära— ning kiirga— silmad. „Hunt, hunt!“ hüüa— mehed, jookse— tuppa ja haara— püssid. Lapsed nuta—, koerad haugu— ja lambad määgi—. Varsti kuuldakse varitse— hunti põgene— ja hauku— koerakarja talle

järele jooks—. Paugu— püssid ja välgata— tulejoad. Kuid pimedasse õhe kadu— kiskjat ei taba siiski vihise— laengud.

166. Jälgin ja võrdlen „õppima"- ja „ruttama"-tüüpi sõnade pööramist antud tabelis.

„Õppima"-tüüpi sõnad.

1. ma-tegevusnimi õppima — 2. da-tegevusnimi õppida

		Jaatav kõne		**Eitav kõne**	
		1. Kindel kõneviis			
		Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Olevik	1. isik	õpin	õpime	ei õpi	ei õpi
	2. isik	õpid	õpite		
	3. isik	õpib	õpivad		
Minevik	1. isik	õppisin	õppisime	ei õppinud	ei õppinud
	2. isik	õppisid	õppisite		
	3. isik	õppis	õppisid		
		2. Käskiv kõneviis			
	2. isik	õpi	õppige	ära õpi	ärge õppige

„Õppima"-tüüpi sõnadel on **da**-tegevusnimes ja mitmuse käskivas vormis tugev tüvi ja nõrk lõpp (õppi**da**, õppi**ge**); olevikus ja ainsuse käskivas vormis on selle tüübi sõnadel nõrk tüvi (õpin, õpi).

Nagu **õppima** pööratakse: leppima, tekkima, hakkima, pakkuma, kittima, mängima, rääkima, pilduma jne.

Ülesanne: Pöörata mõni sõna antud tabeli järgi!

„Ruttama"-tüüpi sõnad.

1. ma-tegevusnimi ruttama
2. da-tegevusnimi rutata

		Jaatav kõne		Eitav kõne	
1. Kindel kõneviis					
		Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Olevik	1. isik	ruttan	ruttame	ei rutta	ei rutta
	2. isik	ruttad	ruttate		
	3. isik	ruttab	ruttavad		
Minevik	1. isik	ruttasin	ruttasime	ei ruta-nud	ei ruta-nud
	2. isik	ruttasid	ruttasite		
	3. isik	ruttas	ruttasid		

	2. Käskiv kõneviis			
2. isik	rutta	rutake	ära rutta	ärge rutake

„Ruttama"-tüüpi sõnadel on **da**-tegevusnimes ja mitmuse käskivas kõneviisis nõrk tüvi ja tugev lõpp (rutata, rutake); olevikus ja ainsuse käskivas kõneviisis on selle tüübi sõnadel tugev tüvi (ruttan, rutta).

Nagu **ruttama** pööratakse: tõttama, hüppama, hakkama, märkama, ärkama, tõukama, palkama, rüüpama, ketrama, aitama, vaatama, ootama, tõmbama, muldama, rändama, hindama, lendama jne.

Ülesanne: Pöörata mõni sõna antud tabeli järgi!

167. Jälgin antud sõnade õigekirjutust.

sõitma		andma	
sõitke	— sõitsin	andke	— andsin
sõitku	— sõitsime	andku	— andsite
kartke	— kartsime	nõudke	— nõudsid
kartku	— kartsid	nõudku	— jõudsin
saatke	— saatsin	jõudke	— nõudsite
võtkem	— võtsid	püüdkem	— püüdsime

Pean meeles!

On tegevust näitavais sõnades (pöördsõnades) **-ma** lõpu ees **d**, siis püsib see **d** ka **k** ja **s** ees muudes sõnavormides.

168. Kirjutan sulgudes olevad pöördsõnad käskivas kõneviisis (kurtke, tundke jne.).

Vanaisa õpetus.

(Võitma) mehiselt ka suuremaid raskusi! (Püüdma) edasi paremuse poole! (Tundma) paremini oma ülesandeid! (Murdma) enam tööd teha! (Nõudma) õigust! (Hoidma) end eemale kõigest kurjast! (Jõudma) ka teie õnnelikult eluranda!

169. Kirjutan antud laused mitmuses.

Ära hinga läbi suu! Ära söö lund! Ära tarvita tulist toitu! Kuuma ilmaga ära joo külma vett! Ära loe pimedas! Ära kuluta aega peegli ees! Ära kolista toolidega! Ära urgitse nina või kõrva sõrmega!

N ä i d i s : Ärge hingake läbi suu!

170. Vaatlen, millal tarvitatakse **-da-**, millal **-ta-** liidet.

kühvel-**da**-ma	kuiva-**ta**-ma
aval-**da**-ma	veere-**ta**-ma
vaba**n**-da-ma	ehi-**ta**-ma
para**n**-da-ma	kirju-**ta**-ma
kumma**r**-da-ma	vaba**s**-ta-ma
pühe**r**-da-ma	kilja**h**-ta-ma

Pean meeles!
Liide **-da-** on **l**, **n** ja **r** järel. Liide **-ta-** on **muudel juhtudel.**

171. Kirjutan kriipsu asemele kas **da** või **ta**, nagu on nõutav.

1. Pääsuke päeva alus—b, ööbik lõpe—b. 2. Aeg paran—b haavad, aga jätab armid. 3. Äkki haarad, suu põle—d. 4. Taat kohen—s kustuvat tuld. 5. Eideke rahmel—s ikka töötada. 6. Õues püher—sid sead. 7. Talled läksid kepsu—des põllule. 8. Juku ula—s naera—des oma käe sõbrale. 9. Ema lohu—s tütrekest, sili—des õrnasti ta pead. 10. Eluruumes ei puhas—ta riideid. 11. Küsimusi tarvis aru—da ja lahen—da. 12. Miks ei tali—ta toimetusi kiiremas korras? 13. „Helgi, söögilauas ei tohi trummel—da sõrmedega!“ noomis vanaema tüdrukukest.

172. Võrdlen pöördsõnu antud lauseis ja jatkan tabelit nelja-viie näitega.

Isikuline tegumood	Umbisikuline tegumood
Lapsed **loevad.**	**Loe/t/i** raamatut.
Õpilased **kirjutasid.**	**Kirjuta/t/i** laulu.
Juku **joonistab.**	**Joonista/ta/kse** pilti.
Kas nad **kirjutavad?**	On juba **kirjuta/t/ud.**

Märkus.

Isikulises tegumoes on tegija isik antud. Umbisikulises tegumoes pole antud tegijat isikut.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on **-t-** ja **-ta-**.

173. Kirjutan jämendatult trükitud pöördsõnad umbisikulise tegumoe olevikus.

Meie lõbud.

Otsustati minna suplema. **Rutati** jõe äärde. **Riietuti** lahti. **Laskuti** vette. **Pritsiti** üksteist veega, **sulistati, kilgati** ja **vesteldi. Ujuti** kaugemale. Siis **pöörduti** tagasi. **Tõusti** kaldale. **Kuivatati** ja **riietuti.** Hiljem **joosti** lähemale lagendikule. **Naljateldi** ja **naerdi. Heideti** kuued ült, **hüpati** ja **mängiti.** Hiljem **tõtati** kodu poole. **Saabuti** koju rõõmsatena ning värsketena.

N ä i d i s : Otsustatakse minna suplema.

174. Jälgin tegija- ja teonime.

Tegijanimi **-ja**	Teonimi **-mine**
Väsinud **käija** istus pingile.	**Käimine** oli mehe üpris väsitanud.
Müüja pakkus kaupa müüa.	**Müümine** vältas palju aega.

Märkus. Tegijanime tunnuseks on **-ja**. Teonime tunnuseks on **-mine**.

175. Tuletan järgmistest pöördsõnadest tegijanime.

Õppima, käima, küsima, tõlkima, toppima, saagima, küsima, pühkima, mähkima, viilima, kerima, teenima, valima, viibima, viima.

N ä i d i s : Õppima — õppija . . .

176. Leian antud lauseis tegijanime.

1. Väsinud **teekäija** (kes?) ei suutnud enam **käia** (mida teha?). 2. **Müüja** (kes?) ei saanud oma kaupa ära **müüa** (mida teha?). 3. **Viija** (kes?) ei jõudnud üksi rasket pakki **viia** (mida teha?). 4. Lauasolijad olid lõbusas tujus. 5. Õppija on see, kes õpib. 6. Pesukotta vajati kolme osavat triikijat. 7. Tulijat ei nähtud, aga kuuldi

ta häält. 8. Vajati korralikku passijat ja vanemat teenijat. 9. Noort küürijat nähti põrandat küürivat. 10. Tuletõrjujad ruttasid põleva maja kohale. 11. Küsimusest olid huvitatud kõik koosviibijad. 12. Eksijat tuleb juhtida õigele teele. 13. Kärssninad on suured tuhnijad. 14. Kus tegijaid, seal ka nägijaid. 15. Pesijad pesid pesu. 16. Pakkija on see, kes pakib.

177. Kirjutan eelmise harjutuse iseseisva etteütlusena.

178. Kirjutan antud pöördsõnadele vastandsõnad.

Müüma, tooma, naerma, tulema, kaotama, avama, tõmbama, andma, langema, ärkama, liitma, küsima, eitama, surema, kurvastama, kergendama, koguma, laitma.

N ä i d i s : Müüma — ostma . . .

---

12. ABISÕNA.

179. Vaatlen järgmisis lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Laenuleib **ei** kesta **kaua.**

Näljane peni hammustab **valusasti.**

Ihka **ikka** õigust!

Tasa ja targu, madalasti ja märgu.

Sõnad **ei, kaua** jne. ei käändu ega pöördu. Sõnad, mis ei käändu ega pöördu, on abisõnad.

180. Kirjutan välja järgmisest palast kõik sõnad, mis ei käändu ega pöördu.

Pauka.

Pauka oli väikese Liisu sõber. Nobedasti jooksis ta jänese järel, ajas vahel väledasti rebastki taga ja hävitas vaprasti usse. Karja valvas ta hoolsasti. Veel hoolsamini ja usinamini hoidis ta väikest Liisut. Kui võõras koer Liisut kurjasti ning tigedasti haukus, astus Pauka sellele ägedasti vastu. Võõras koer jooksis siis ära kiiremini kui tulnud, sest valusamini kui Pauka ei purnud ükski. Kui targasti ning ladusasti oskas Pauka veel küsida! Ta pööras pea kõrvale ja haugatas selgesti kolm korda. Siis sai ta kohe leiba. Liisu ei teadnud ühtki koera, kes oleks osanud küsida targemini või ilusamini.

Märkus. Abisõnad ei muutu (nobedasti, sest, kui, veel, siis jne.) või muutuvad puudulikult (järele, järel, järelt, taga, taha, tagant jne.).

181. Tuletan järgmistest omadussõnadest **sti-** ja **mini**-lõpuga abisõnu.

Aus, tark, tore, julge, kiire, sirge, äge, tige, hale, nobe, valus, ilus, ladus, hoolas, kuri.

Näidis: Aus — ausasti — ausamini.

182. Kirjutan järgmistele abisõnadele vastandsõnad.

Eile, edasi, hilja, alati, alla, eemalt, eitavalt, hästi, kaugel, kinni, koomale, lahus, lähemal, nüüd, palju, paremini, puhtalt.

---

13. MITMESUGUSEID ÜLESANDEID ÕPITU KORDAMISEKS.

183. Loen antud loo kirjakeeles.

Imä, õe!

(Katkend.)

„Ants, kas sa jätät voki rahulõ vai mitte?"

„Imä, õe!"

„Mis sa tahat?"

„Ütle, minkepärast vokiratas, sis ku sia sõkud, ütelõ poolõ õnnõ ümber käü, a ku mia sõku, sis lasõ kummalõ taht?"

„Poiss, ku sa ummi kässi voki mant är ei võta, sis sa tiiät küll... Kuis sa nii rumalusi küsüt: kas sis ma kunagi vokki tühält sõku, nigu sa tiit? Keträmisõ man sõkutass iks ütelõ poolõ õnnõ."

„Imä, õe!“

„Nu, mis sul jäl' um?“

„Ütle, minkepärast sa voki ratta kesk otsa ja siiba rasvaga kokku määrit?“

„Tuuperäst, et ratas sis kergele ümbre juusk — ka vankrit määritäss kah.“

„Õgas vankrit rasvaga ei määritä, noid määritäs rattamäärega?“

„Tuu um ütskõik — vokki määritäss alati rasvaga. Olõ õgõ parõmb vakka, mul ei olõ aigu sukka tan lobista.“

(J. Lattik.)

184. Kirjutan harjutustikust või lugemikust kolmkümmend **h**-tähega algavat sõna. Pealkirjaks — — —

H sõna algul.

Hobune, hommik, hernes . . .

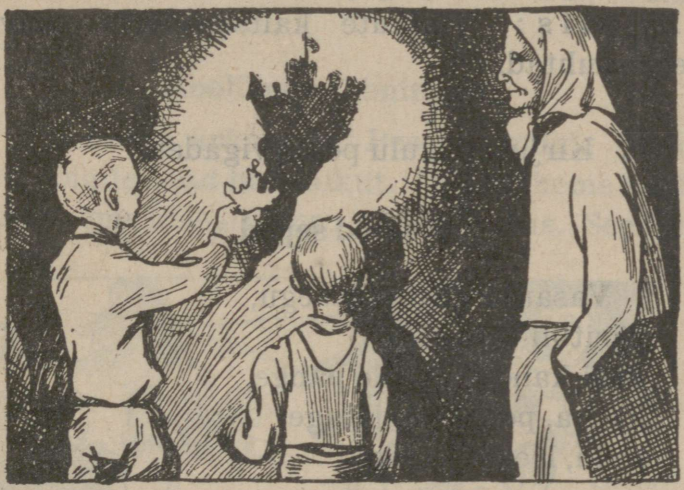
185. Ärakirjutamisel tõmban liitkaashäälikuile punase pliiatsiga kriipsu alla.

Liumäel.

On talv. Langeb laia lund. Liumägi kihab väikestest poistest ja tüdrukuist. Seistakse, peetakse nõu, sõelutakse edasi-tagasi ja kelgutatakse. Kui tore on liuelda mäest alla! „Ae, eest!“

kuuldub hõikeid kõikjalt. Kõrvades aina vihiseb. Ei kelgud seisatagi niipea. Lendavad alla mäekülgedelt, käivad mõnegi tiiru teel ja liuglevad siis peaaegu jõeni. Kaunis, kaunis on talv!

186. Koostan suulise jutu: S e e o l i v a n a a a s t a õ h t u l.

187. Muudan sulgudes olevad pöördsõnad nõnda, et täishäälikute vahelt jääb ära **d** ja **g**.

1. Vihikute kaitsepaberid (pidama) olema puhtad. 2. Vanake (põdema) arvatavasti rasket haigust. 3. Väike Aino (sugema) ise oma juuksed. 4. Nad (lugema) huvitavaid raamatuid. 5. Tüdrukud (pügama) lambaid. 6. Sepp

(taguma) rauatükist adranina. 7. Küll poisid (siduma) hobused lasila külge! 8. (Pidama) tuppa minema! 9. Vanaema (kuduma) lastele soojad sukad. 10. Küll poisiklutid (kaduma) õigel ajal peitu! 11. Kes (siduma), see on siduja. 12. Kes (taguma), see on taguja. 13. Kes (pügama), see on pügaja.

N ä i d i s : Vihikute kaitsepaberid peavad olema puhtad.

188. Kirjutan laulu peast vigadeta.

Noored sepad.

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!
Süsi kandke, kolde pange,
lõõtsa, poisid, vajutage,
leeki, leeki õhutage!

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!
Ei nüüd kustu, ei nüüd mustu
valge lõke, meie lootus,
meie iha, meie ootus!

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!

Rauda raome, terast taome,
teeme mõõga, teeme oda,
et võiks kaitsta oma koda!

(G. Suits.)

189. Määran öeldise ja aluse.

Märkus. Laused, milles on mõeldav alus, on märgitud tärnikesega.

Koolilaste toimingud.

* Hommikul ärkame. * Peseme endid. * Soovime kõigile head hommikut. * Siis läheme kooli. * Koguneme klassituppa. Algab õpetus. See kes-

tab viis tundi. * Iga tunni vahel peame vaheaja. * Läheme välja. * Seal mängime. Heliseb kell. * Siis ruttame jälle klassi. Algab õppetund. Viimaks lõpeb viimanegi tund. * Pääseme koju. * Seal sööme. * Siis õpime. * Pärast õhtusööki heidame magama.

190. Koostan pildi järgi kirjandi.

191. Loen ja jälgin, kuidas õpilane Ü. Elango koostab oma kirjandi.

Ü. Elango koostab kirjandit.

1. Ü. Elango mõtleb sellest, millest ja missuguses järjekorras kirjutada.
2. Siis ehitab ta töö mõttes üles ja koostab kava, paigutades materjali tähtsuse järjekorras.
3. Hiljem kirjutab ta töö selgete ja lühikeste lausetega.
4. Siis loeb ta töö valjusti endale ette ja parandab töö.
5. Nüüd loeb ta töö vaikselt läbi, täiendab ja parandab sõnastust.
6. Ü. Elango loeb kolmat korda töö läbi, jälgib õigekirjutust ja kontrollib kirjavahemärke.
7. Viimaks kirjutab ta töö parandusteta ümber.

192. Kirjutan kava selle kohta, kuidas mina koostan oma kirjandi.

193. Silbitan antud sõnad.

1. Kus ei ole hirmu, seal ei ole armu.
2. Ega ühest härjast kaht nahka saa.
3. Mõistsid alata, mõista ka lõpetada.
4. Haige laps emale kõige armsam.
5. Kaks uhket ei või üheskoos käia.
6. Head teod ununevad varsti.

194. Kirjutan tabelis antud sõnad ainsuse ja mitmuse kaasaütlevas käändes.

Märkus. Omadussõnul puudub käändelõpp **olevas, rajavas, ilmaütlevas ja kaasaütlevas** käändes (tubli mehe**na**, tubli meh**eni**, tubli meh**eta**, tubli meh**ega**).

Nimetav	Omastav
varjukas kask	varjuka kase varjukate kaskede
sisukas raamat	sisuka raamatu sisukate raamatute
töökas inimene	tööka inimese töökate inimeste
jutukas vanake	jutuka vanakese jutukate vanakeste
vanakas taat	vanaka taadi vanakate taatide

195. Kirjutan kriipsu asemele kas **ga** või **ka**, nagu on nõutav.

1. Kõneleja esines sisu— ettekande—. 2. Oldi rahul ettekande sisu—. 3. Nõu— tehakse rohkem kui jõu—. 4. Kelmi— näo— poiss kõneles siiski tõtt. 5. Targad sõdivad sõnade—, rumalad rusikate—. 6. Sell pöördus ostja poole väärі— kummarduse—. 7. Kes on too sõja— välimuse— poiss? 8. Küsija eemaldus vankuva kõnnaku—. 9. Teenija Tiiu pesi pesu vahutava seebi—. 10. Vesteldi kogu õhtu vana— naabri—. 11. Nii mõnigi sõprus on lõppenud tüli—. 12. Kes hea— ei kuule, peab kibeda— kuulma. 13. Üleaedsed sisustasid oma korteri maitse— mööbli—. 14. Uues kaupluses müüdi kaupa mõõdu— hinna—.

196. Kirjutan tabelis antud sõnad ainsuse ja mitmuse alalütlevas käändes.

Nimetav	Omastav
üleaedne elanik	üleaed**se** elaniku
	üleaed**sete** elanikkude
kahekordne maja	kahekord**se** maja
	kahekord**sete** majade
umbne tee	umb**se** tee
	umb**sete** teede

õudne lugu	õudse loo
	õudsete lugude
raudne roop	raudse roobi
	raudsete roopide
nobejalgne hirv	nobejalgse hirve
	nobejalgsete hirvede

197. Kirjutan sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes.

1. Tuleb hoiduda (liigne) söömisest ja magamisest. 2. Kõik olid vapustatud (õudne) sündmusest. 3. Koosolekul oli palju inimesi (ümberkaudne) küladest. 4. Tüdrukukesel olid (tumekuldne) juuksed. 5. (Umbne) ilmad tegid vanakese meele tusaseks. 6. Ruumikat saali kaunistasid (vanaaegne) pildid. 7. Mehed olid roidunud (üleliigne) tööst. 8. Lapsed sõid (erakordne) isuga. 9. Astuti uude (kahekordne) majasse. 10. (Põudne) ajal põevad põllud. 11. Tuppa toodi mõned (urbne) oksad. 12. (Kärbes) põrisesid õhus. 13. Teenija tuulutas (udusulgne) patju.

198. Seletan kirjalikult allpool antud sõnad. Kahtluste puhul kasutan raamatu lõpus olevat sõnastikku.

I

Morn, uljas, väljak, vilgas, taas, sangar,

pigemini, lohutama, manu, piisama, jõuk, vastne, perv, üha, mugav, veetlev, range, takud, ott, julm, manguma, hankima.

Näidis:

laup — otsaesine	sõõm — lonks
särk — hame	hiid — hiiglane

II

Vasar, pedajas, virguma, linnus, peied, sorts, siug, uri, vina, üpris, äsja, händ, niuded, kummaline, peni, pohlad, mõla, remmelgas, taanduma, söandama, rool, askeldus.

199. Koostan jutu mõistatuse kujul.

Näidis:

Mõistatus.

Kas tunned väikest sõjameest, kelle relvaks on mürgine oda? Iga päev läheb ta laulu ümisedes lahinguväljale. Ainult talvel jääb ta oma laagrisse. Ta vallutab arvamatu hulga kindlusi orus ja mäel. Varakambrist haarab ta mõlemad peod täis kallist tolmu, millest ehitab kodus endale kambrikesi. Kambritesse aga tassib ta võidetud veini, et oleks talvel midagi mõnusat rüübata. Ja töökas on see tilluke sõjamees. Kui kõik nii töökad oleksid, ei leiduks varsti ühtki vaest kogu maal.

200. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüumärgi.

1. Õpetaja andis Antsule raamatu ja ütles: „———“ 2. Poiss jooksis koju ja hõiskas: „———“ 3. Äkki küsis Virge: „———“ 4. Vanaema laotas käsi ja hüüdis: „———“ 5. Ema uuris raamatut ja küsis: „———“ 6. Eha jooksis vanaema juurde ja ütles: „———“ 7. Lapsed ootasid tädi ja küsisid: „———“ 8. Poisid kutsusid naaberpoisse: „———“ 9. Isa aga arvas: „———“ 10. Vanaisa ütles ainult niipalju: „———“ 11. Korra vaatas vanaisa veel tagasi ja tähendas: „———“ 12. Isa heitis Kerstile paljutähendava pilgu ja küsis: „———“

201. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen otseses kõnes koma, küsi- või hüüumärgi.

1. „Kuhu sa lähed, emake“ ———. 2. „Tule sinagi kaasa“ ———. 3. „Ära komista, mu lapsuke“ ———. 4. „Kui tädi viimaks ei olegi kodus“ ———. 5. „Silvike, anna mulle värve“ ———. 6. „Meest sõnast, härga sarvest“ ———. 7. „Poisid, tulge palli mängima“ ———. 8. „Aga mis on siis juhtunud“ ———. 9. „Lapsed, mängige aga sõbralikult“ ———. 10. „Siin

peab ettevaatlik olema“ ———. 11. „Õnnetus ei hüüa tulles“ ———. 12. „Ma ei saa sinust sugugi aru“ ———.

202. Koostan vabalt kirjandi: K u i o l i n k a r j a s.

Karjas.

Pärast lõunat läksid lapsed karjaga niidule. Päike paistis palavasti ja laste tuju oli hea. Lõokesed lõõritasid, pääsukesed sidistasid ja

varblased siutsusid. Lehmad sõid rahulikult rohtu ja lambad lõid kepsu. Äkki kattus taevas hallide pilvedega. Kaugel kuuldus müristamist.

Äike lähenes. Otsustati pöörduda karjaga koju. Oligi selleks paras aeg. Tuli tugev hoog vihma.

203. Jälgin liitsõnade õigekirjutust ja kirjutan lisaks 20 liitsõna.

Liitsõnu			
lukk	+ sepp	=	lukksepp
rist	+ tee	=	risttee
kurt	+ tumm	=	kurttumm
kesk	+ kool	=	keskkool

204. Seon antud kaks lauset sõnaga „s i i s".

1. Kevad on saabunud. Linnud otsivad endile varjulise kohakese. 2. Nad on leidnud sobiva kohakese. Nad ehitavad pesa. 3. Pesa on valmis. Emalind muneb munad. 4. Emalind haub. Isalind muretseb talle toitu. 5. Haudumisaeg on läbi. Pojad tulevad koorest välja. 6. Pojad on munast välja hüpanud. Linnud viskavad munakoored pesast välja. 7. Tiivad on pisikestel lindudel juba suuremad. Nad teevad esimese proovilennu. 8. Pojad oskavad hästi lennata. Nad lahkuvad vanemate pesast.

N ä i d i s : 1. Kui kevad on saabunud, **siis** otsivad linnud endile varjulise kohakese.

205. Tarvitan õigesti kirjavahemärke järgmises palas. Uut lauset algan suure algustähega.

Päikesekiired.

Koidikul saatis päike oma kiired välja uinujaid äratama esimene kiir tuli lõokese juurde see lendas pesast välja tõusis kõrgele õhku ja laulis taevale kiidulaulu teine kiir tuli jänese juurde see hüppas aasale toitu otsima kolmas kiir sattus kanalasse kaagutades lendasid kanad õrrelt jooksid õue ja läksid pessa munema neljas kiir tuli mesilase juurde see ronis välja oma mesipuust lendas õielt õiele ja kandis magusat mett kärgedesse viimane kiir tuli laisa poisi voodi juurde poiss aga pööras teise külje ja norskas edasi.

206. Kirjutan antud kava järgi kirjandi, mille pealkirjaks — — —

See oli möödunud suvel.

1. Riisuti.
2. Müristas.
3. Kardeti vihma.
4. Töötati hoolega.
5. Müristamine lakkas.
6. Lõpetati töö.

207. Koostan kirjandi vabalt. Tööle leian sobiva pealkirja.

208. Koostan lauseid, tarvitades **virk mees** igas käändes mitmuses.

209. Kirjutan antud pala minevikus.

Õhtu maal.

Kellad kajavad. Loomad tulevad karjamaalt. Sulased joodavad hobuseid. Tüdrukud lüpsavad lehmi. Sääsed tantsivad õhus. Linnud laulavad õhtulaule. Konnad krooksuvad tiigis. Nahkhiired lehvivad ringi. Jaaniussikesed hiilgavad

hämaruses. Inimesed ja loomad heidavad puhkama.

N ä i d i s : Kellad kajasid. Loomad tulid karjamaalt.

210. Kirjutan kriipsu asemele d või t, nagu on nõutav.

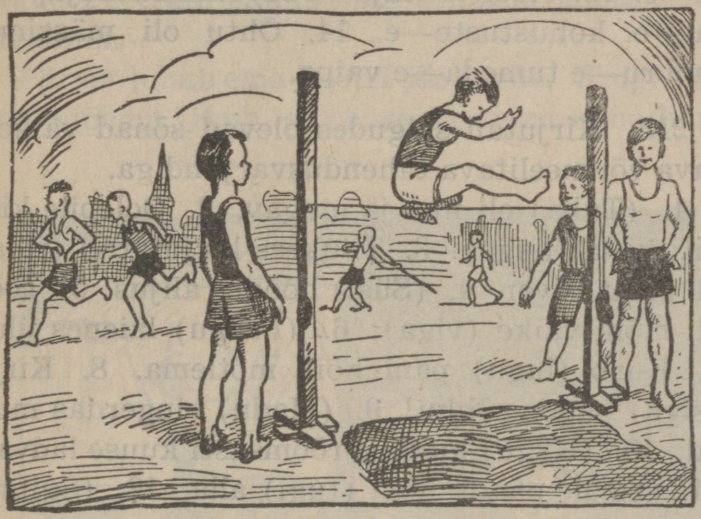
1. Välkuva— vikati— viidi rääs—a alla. 2. Paar välkuva— vikati— viidi räästa alla. 3. Ukse taga oli kuulda rauga sügava— hääl—. 4. Ukse tagan— tulid kuul—avale rauga sügava— sõnad. 5. Kuulake, kuidas tuuled vinguva—! 6. Jäädi kuula—ama väljas vinguva— tuul—. 7. Väikeses toas oli palju huvi—ava—. 8. Väikeses toas olid mitme— huvitava— asja—. 9. Tü—rukukese kerged jalad pater—asid mööda puhas— põranda—. 10. Mõned lilled levi—avad uimas—ava— lõhna. 11. Kõik vajava— terve— toi—u ja kosu—ava— õhku. 12. Mõlema— tü—ruku— ei suutnud isegi minuti— paigal püsida.

211. Koostan uue jutu: K u i v õ i s t l e s i m e.

Spordivõistlus.

Kevadel, kui ilmad soojenesid, peeti koolidevahelisi spordivõistlusi. Juba mitu nädalat enne võistlusi oli näha lagedail väljadel suuri harju-

tamisi. Kui jõudis kätte päev, mil pidi toimuma esimene spordivõistlus, oli spordiplats täis kihinat ja kahinat. Sõeluti edasi-tagasi ja arutati omavahel meeskondade tugevust. Varsti kõlas vile ja algas võistlus. Võistlejad meeskonnad kogunesid joonele ja algas kõrgushüpe. Kõrgushüppes tuli esimeseks naaberalgkool. Kaugushüppes tulime aga meie esimeseks.

212. Kirjutan kriipsu asmele kas **s** või **ss**.

1. Laskusime vestlu—e (millesse?) vana kaluriga. 2. Lõpetasime vestlu—e (mille?) vana kaluriga. 3. Mindi kadaka—e (missuguse?)

nõmme sihis. 4. Poiss raius kadaka—e (millesse?) kolm täket. 5. Ukseavau—e ilmus mehe kuju. 6. Ukseavau—e ligidal seisis võhivõõras mees. 7. Ära sega end meie kõnelu—e! 8. Kannata veel, varsti lõpetame oma kõnelu—e! 9. Perenaine Reet ruttas toa poole lõuna—e lüpsiga. 10. Päike kaldus juba lõuna—e. 11. Seisime uue kauplu—e ees. 12. Astusime uude kauplu—e. 13. Noor talitaja oli süvenenud majapidami—e kohustuste—e. 14. Õhtu oli mässinud ümbru—e tumeda—e vaipa.

213. Kirjutan sulgudes olevad sõnad väikestava või meelitava tähendusvarjundiga.

1. (Tuba) oli ilus ja mugav. 2. Oolepile kingiti kena (nuga). 3. Tiiukese kirjutatud (rida) oli pisut kõver. 4. (Süsi) hõõgus ahjus. 5. Töös oli mõni väike (viga). 6. (Pragu) laienes üha. 7. Kurb (lugu) pani kõik mõtlema. 8. Kirju (siga) puges põhku! 9. (Madu) vingerdas mullal. 10. (Kägu) kukkus rõõmsasti kuuse ladvas. 11. Oksale pandi mõni (tugi) alla. 12. (Suitsujuga) tõusis taeva poole.

N ä i d i s : Toake oli ilus ja mugav.

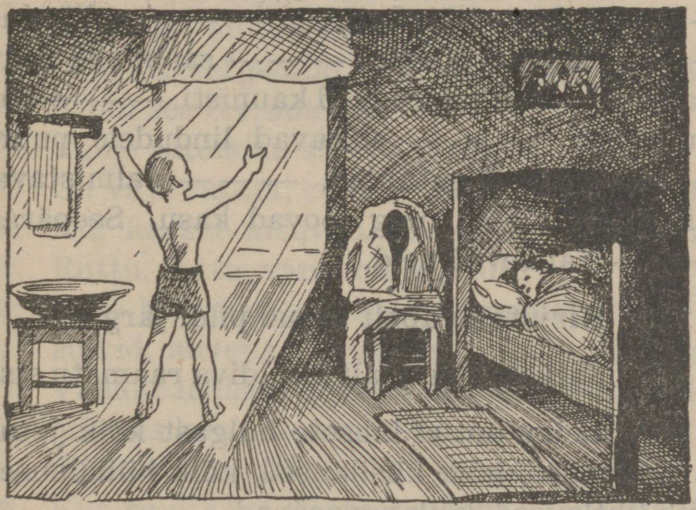
214. Kirjutan vaba kirjandi. Kirjandi pealkirja valin teemade hulgast, mis on paigutatud selle õpiku lõppu.

215. Kirjutan järgmise pala lihtminevikus.

Väikese Peetri hommik.

Akna eesriide vahelt hüppab vallatu päikesekiir tuppa ja satub Peetri laubale. Peeter tukub veel veidi ja tõttab siis õue. Õues Tiisu lakub piima ja hall kana nokib teri. Varblane hüppab kana juurde ja näppab mõne terakese endale. Nüüd Peetrike pakub oma armsale jänkule ristikheinu.

Pärast lubab ema Peetri jõe äärde. Kuigi Peeter minema tikub, ei pääse ta sinna enne hom-

mikueinet. Siis võtab laeva kaasa ja hakkab minema. Ta ruttab, kukub vahel ja lippab jälle.

Jõe kaldal lokkab suur rohi. Seal nopib Peeter kullerkuppe ning topib neid madruseiks oma laeva. Siis lükkab ta laeva jõele. Hiljem toob ta oma laeva randa ja tõttab jälle koju.

216. Koostan kirjandi: H o m m i k u l s p o r t i m a s.

217. Ärakirjutamisel lisan kolme kriipsu asemele sobiva sõna.

Kevad.

— — — sulab kevadel. — — — nirisevad. — — — hakkavad rohetuma. — — — puhkevad. — — — löövad õitsele. — — — saabuvad kodumaale. — — — sillerdavad kaunisti. — — — rõõmutsevad. — — — ehitavad lindudele puure. — — — söövad putukaid. — — — valmistavad inimestele rõõmu ning toovad kasu. Seepärast — — — kaitsevad neid.

218. Kirjutan vabalt antud pildi järgi.

219. Jutustan lühidalt meeldiva raamatu sisu.

220. Leian antud lausete hulgast kõik jutustavad laused, kõik küsilaused, kõik hüüdlaused, kõik lihtlaused, kõik vanasõnad.

1. Enne mõtle, siis ütle!
2. Au ei anta asjata ega tarkust tasuta.
3. Vaadake, milline tore ja sirge kuusk!
4. Hingati kergemini, kui raske päev oli läbi.
5. Kuhu see teerada viib?
6. Tulge rutemini, siin on marju!
7. Oli vaja rutata, et enne pimedat koju jõuda.
8. Kui kassid kisuvad, siis hiired hüppavad.
9. Ruttu, ruttu, vanaema kutsub!
10. Mine hundile appi, saad hammustada.
11. Havid, ahvenad ja särjed on tuntud kalad.
12. Vanake lõdises, sest tal oli nähtavasti külm.
13. Mitmes kuu on oktoober?
14. Õpilased lugesid, laulsid ja joonistasid.
15. Kus raiutakse, sinna langevad laastud.

16. Küll on aga imesuur känd!
17. Unekotist ei saa töötegijat.
18. Noorust kutsutakse külvikuuks.
19. Kuhu te siis nüüd tormate?
20. Mis on siis sinuga juhtunud?
21. Hooletus ees, õnnetus taga.
22. Näe, siin ongi sinu kadunud nuga!
23. Anna hobusele süüa, kui tahad sõita.
24. Sinna vesi valgub, kus koht kõige nõgusam.

221. Kirjutan loetud raamatu või näidendi sisu kokkuvõtte.

N ä i d i s : J. Kallaku lastenäidendi „S õ n a j a l a õ i s“ kokkuvõte.

Lavale on manatud tükk muinasjutu-maailma. Üle näitelava libisevad metsakuningas, seenevana, käbionu ja muud metsa head vaimud, laulavad ja tantsivad murueidetütred. Aga siis ilmuvad kuri öökull, tige karu, märatsev tontide parv, vilgub petlik virvatuli. Ja lõpuks tuleb põrguvürst ise välgu ja müristamise saatel.

Sellele muinasmaale läheb otsima sõnajalaõit armetu Mikk. See on halastamatu igapäevsus, mis on poisi saatnud sellisele ohtlikule teele. Ta vanaisa Jaak on halvatud ega jaksa tasuda saunarenti. Võla tasumiseks ähvardatakse neilt võtta ainus vara — vanaema Krõõda armastatud

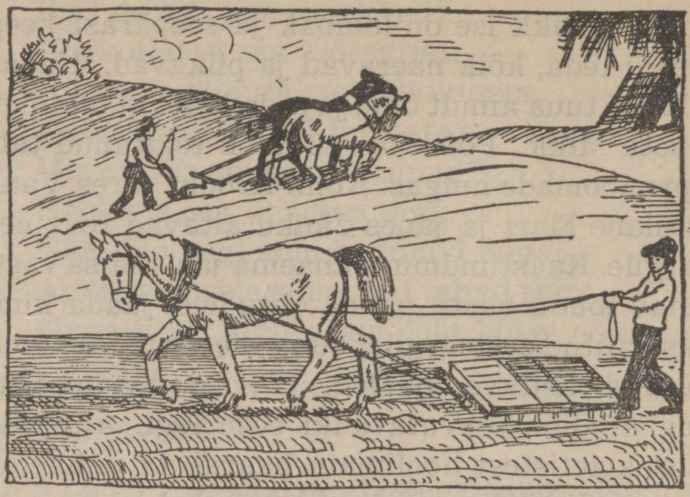
Kirjak. Mikk ise on lombak ja seepärast keegi ei salli teda, kõik naeravad ja pilkavad. Hädale võib abi tuua ainult õnn, ja seda lähebki taotlema õnnetu Mikk. Poisi hea süda on tekitanud talle sõpru loomade hulgas. Konn Krook, vares Vaak, mesilane Mari ja jänes Jänku aitavad teda eesmärgile. Kaastundmus vanaema ja vanaisa vastu annab jõudu vastu panna ohtudele, jääda kindlaks valitud eesmärgile, kuigi meelitab virvatuli, kõlavad eksitavad hääled. Ja poisi ohvrimeelsus ning kindlus saavutavadki eesmärgi. Ähvardavaist koletistest hoolimata haarab ta puhkenud sõnajalaõie. Kaugelt kuuldub kukelaul, ja sortside parv põgeneb. Alles kui häda on möödunud, nõrkeb väike kangelane. Miku sangaritegu tasub end mitmevõrra: ta ise ja ta vanaisa saavad terveks, rendivõlg tasutakse.

222. Koostan pildi järgi kirjandi:

K u i d a s m a i s a a i t a s i n.

223. Üks sõna igas reas ei sobi antud sõnade hulka. Milline on see mittesobiv sõna?

1. haug, kiisk, koger, rähn, särg.
2. kapsas, paju, kartul, peet, seen.
3. uks, ahi, regi, sein, lagi.
4. virk, hoolas, usin, kärmas, poiss.

5. kuum, ilm, külm, leige, soe.
6. naerma, nutma, jooksma, tooma, ilus.
7. homme, täna, eestlane, ruttu, vara.
8. kolm, viis, seitse, üheksa, esimene.
9. mina, sina, tema, aga, mulle, ometi.
10. kui, eks, ega, aga, mulle, ometi.

---

14. NATUKE PEAMURDMIST.

1. Milline lind võib lennata kõrgemale kui maailma kõrgeim ehitus?

(Iga lind, sest ehitused ei lenda.)

2. Milline linn on ümber käe?

(Võru.)

3. Mitu tähte on raamatus?

(8)

4. Seletan lause: Kadunud linnapea oli mees, kes hoolitses linna kopsude eest.

5. Antud kastidesse on peidetud üks vanasõna. Leian selle.

ees	hoo	ta
ga	õn	le
tus	tus	ne

6. Kelle luuletustest on pärit järgmised luuletuskatked?

Siiski sumbunud on vaikne õhk
ja selles tundub raske rõhk — —

(G. Suits)

Ja sala laul'vad minu vaiksed leinad,
et õits'vad kodus valged ristikheinad.

(E. Enno)

7. Kirjutan antud kohanimed selles järjekorras, et nimede algtähtedest saan tuntud kirjaniku nime.

Aegviidu, Tallinn, Keila, Jõgeva, Abja, Tartu, Antsla, Narva, Iisaku, Lelle.

8. See näib olevat tavaline nimekaart. Kuid ometi peitub selles huvitav elukutse. Milline see on?

K. Avajõe
Tartus

15. ETTEÜTLUSI ISESEISVAKS TÖÖKS.

Pean meeles! Allpool antud etteütlusi kirjutan koolis või kodus järgmiselt:

Loen lause hoolikalt läbi, katan trükitud koha kinni või sulen raamatu, kirjutan korraga kogu lause. Loen järgneva lause raamatust, sulen raamatu, kirjutan peast selle lause jne. Hiljem võtan punase pliiatsi ja parandan ise oma etteütluse. Peaks ka naaber talitama samuti, siis vahetan naabriga töö ja parandan naabri etteütluse.

Otsene ja kaudne küsimus.

1. 1. Kuhu läks Jüri? 2. Keegi ei näinud, kuhu läks Jüri. 3. Kas Tiina on toas? 4. Ma ei tea, kas Tiina on kodus. 5. Kus kasvab segamets?

6. Jõuti kingule, kus kasvab segamets. 7. Mis neid huvitas? 8. Nad kõnelesid ainult sellest, mis neid huvitas. 9. Kust ta tuli? 10. Kõigi pilgud olid pööratud sinna, kust ta tuli. 11. Kui vana ta oli? 12. Keegi ei teadnud, kui vana ta oli. 13. Kellega tal oli tegemist? 14. Perepoeg oskas võita nende inimeste usaldust, kellega tal oli tegemist. 15. Kas ma ei ütelnud sulle seda? 16. Kas ma ei ütelnud sulle seda, et sõpru tuleb valida.

Koma ütte puhul.

2. 1. Lapsed, tulge siia! 2. Kohe tuleme, armas ema! 3. Peeter, kas sa tõid puid kööki? 4. Jah, emake, tõin küll! 5. See oli sinust, mu armas poiss, ilus tegu! 6. Kallis Lagle, mis sul seal süles on? 7. Ei midagi, emake! 8. Algame nüüd, armsad lapsed! 9. Kas sa haiget said, kallis õeke? 10. Armas Tiiuke, anna andeks! 11. Nüüd võite minna õue mängima, lapsukesed! 12. Mine sina ka, kallis Külli! 13. Kas siis sina, Ilmar, ei lähegi mängima? 14. Lähen küll, kallis ema!

Koondlauses abisõnade **ja, ning, ega, või, ehk, kui ka** ees puudub koma.

3. 1. Väike Kadri oskas juba liita **ja** lahutada kümne piiris. 2. Iga töö nõuab püsivust **ja** kannatust. 3. Uksekell kõlises pikalt **ja** valjusti. 4. Oli mõnus kuulata mehe kindlat **ning** mõõdukat häält. 5. Õhus tundus kibedat **ning** teravat lõhna. 6. Lapsukesed uinusid väsinult **ning** õndsalt. 7. Haige ei söönud **ega** joonud. 8. Vanake oli vajunud mõtteisse **ega** rääkinud sõnagi. 9. Mehike ei lausunud ei **ega** jaa. 10. Tulgu meile appi kas Ants **või** Peeter! 11. Vanasti saadi tuld kas kahe puutüki hõõrumisel **või** välgust. 12. Osteti kaks soojamõõtjat **ehk** termomeetrit. 13. Külas oli kaks sepapaja **ehk** sepikoda. 14. Nii isa **kui ka** pojad töötasid palgehigis. 15. Elus tuleb kannatada nii head **kui ka** halba.

Koma koondlauses.

4. 1. Kask, haab, kuusk, pärn ja tamm on puud. 2. Vihma, lund, rahet, kastet ja härmatist nimetatakse sademeiks. 3. Linnukesed vidistasid, laksutasid, trallitasid ja vilistasid. 4. Mehed ajasid mõnusat, pikka ja tarka juttu. 5. Kuueaastane Helgi oskas juba laulda, lugeda, kirjutada ja arvutada. 6. Karjane talutas hobuse suure kivi juurde, hüppas kivilt looma turjale ja kihutas siis kopli suunas. 7. Arst võt-

tis haige käe, katsus pulssi, raputas pead ja kirjutas siis rohusedeli. 8. Muri konutab tänavamulgul, ringutab tugevasti ja ajab keele suust välja. 9. Tüdrukud muutusid elavaks, hüppasid ja rõõmutsesid. 10. Kanad tõstsid hetkeks unised pead, kohendasid tiibu ning pistsid siis uuesti nokad sulgedesse. 11. Mõttes käis Jaak ringi põllu ümber, vaatas oma esimest vilja ja astus siis kodu poole.

Koma lauses.

5. 1. Kes enne veskil, see enne jahvatab. 2. Kel midagi pole kaotada, sel on vähe põhjust karta. 3. Kui mardipäeval külmetab, siis on jõuluks sula. 4. Mõnele tuleb teenistus tuppa, aga ei oska vastu võtta. 5. Kohkunud tüdruk surus tugevasti käed suu ette, et mitte meeleheitlikult kisendada. 6. Linnud aga sädistasid alatasa, **nii et** lust kuulata. 7. Mindi pool joostes, **sest et** oli vähe aega. 8. Vanakesel ei olnud muud soovi, **kui et** jõuaks enne vihma koju. 9. Lapsuke püüdis kõnelda, aga ainult summutatud nuukse tuli kuuldavale. 10. Maha jäi kohe Lasila veski, kui oli sõidetud üles mööda nõlvakut teed. 11. Kulus mitu tundi, **enne kui** jõuti koju. 12. Igav ja ärev oli kogu see päev, mis ei tahtnud õhtuneda.

13. Saab näha, kuidas läheb. 14. Vanake tõusis tugitoolist, kuhu ta oli laskunud.

6. 1. Väike Ilse, kes ei käinud veel koolis, luges juba hästi. 2. Lapsuke, kes pidi minema hambaarsti juurde, tundis ärevust. 3. Tool, mis oli katkine, viidi kolikambrisse. 4. Õpilane, keda oodati koju, oli Kalju. 5. Sulev, kel oli helde süda, andis kerjusele viis senti. 6. Laul, mida lauldi, meeldis kõigile. 7. Väike Leeni, kes oli jäänud kauaks magama, jäi kooli hiljaks. 8. Uksest, mis oli lahti jäetud, hoovas külma õhku tuppa. 9. Pilt, mis rippus seinal, oli vanameistri töö. 10. Jutt, mida kuulati suure mõnuga, oli Tammsaare kirjutatud. 11. Poiss, kes sai kiita, muheles ainult. 12. Mänd, mis kasvas koplis, oli igivana. 13. Irmi, kes nägi võõrast inimest õue tulevat, hakkas haukuma. 14. Lapsuke, keda tabati meepoti juures, vaatas nõutult ringi. 15. Auto, mis seisis värava ees, hakkas põrisedes edasi liikuma. 16. Ülesanne, mis lahendati, polnudki raske.

Otsene kõne ja selles esinevad kirjavahemärgid.

7. 1. Siis aga hüüdis August: „Tulge, lapsed, palli mängima!“ 2. „Tuleme, tuleme!“ hüüti läbisegi. 3. Eero tuli ema juurde ja küsis: „Kas

ma tohin ka minna õue mängima?“ 4. Ema aga naeratas ja ütles: „Mine sinagi, Aino, õue!“ 5. „Ja kuhu jään siis mina?“ küsis Helgi. 6. Siis kostis rõõmukisa: „Meie võit!“ 7. „Mina pole kruusi purustanud,“ ütles Mart süütult. 8. „Kuidas see lugu, lapsed, siis juhtus?“ küsis ema osavõtlikult. 9. „Noh, Virve, kas sul on juba kõik õpitud?“ küsis onu tüdrukult. 10. „Tahan end ise elust läbi lüüa,“ naeratas nooruk.

8. 1. „Jüri, mine too ruttu vett!“ hüüdis ema. 2. „Kas jutustad mulle mõne ilusa muinasjutu, vanaisake?“ küsis väike Aino. 3. Juku aga arvas: „Kui suureks kasvan, siis hakkan lenduriks.“ 4. Vanaema tegi rõõmsa näo ja ütles: „Eks poisist saa kord tubli sõdur.“ 5. „Ole praegu päris muretu, mu poiss!“ naeris isa. 6. „Onu tuleb!“ hüüdsid lapsed võidurõõmsalt naeratades. 7. „Mis tuul siis sind siia puhus?“ küsiti läbisegi. 8. „Kust sa siis tulid?“ küsis vanaema. 9. „Seesuguse ilmaga ei lasta koeragi välja, aga tulin,“ tähendas onu. 10. Kadrike naeris vallatult ja küsis: „Onuke, kas sa tulid meile külla?“

Liitsõnade õigekirja.

9. 1. Ära nõua hundilt koerakombeid! 2. Vae-

sus pole kuritegu. 3. Poisipõrakas pühkis põskedelt pisaraid. 4. Koeraklutil oli üks kõrv pahurpidi. 5. Ülekohus ei seisa kotis. 6. Pannkookide lõhn tungis köögist tuppa. 7. Poiss tegi paar hüppsammu ja oligi aias. 8. Tore purskkaev oli aia uhkuseks. 9. Taat tuli suure rutuga, nahkkorvike käe otsas. 10. Vanaisale kingiti jõuluks paar vilttuhvleid. 11. Tiiuke sai sünnipäevaks violettsinise kampsuni. 12. Kus on Helmi sinine tuttmüts? 13. Arno viidi linna plekksepa juurde ametit õppima. 14. Vaadake nüüd, missugune tore lõpptulemus!

Liide -gi või -ki.

10. 1. Hea inimene tuleb isegi, paha ei tule paludeski. 2. Tarkki ei suuda vastata alati rumala küsimusele. 3. Kass ja koer ei lepi iialgi kokku. 4. Ükski tark pole taevast tulnud. 5. Osav kisub kivistki leiva välja. 6. Suur käsi, suured kindadki. 7. Memmgi oli sattunud rõõmsasse tujju. 8. Vana seppki keerutas polkat. 9. Kirju härgki ilmus laudast autot piiluma. 10. Päev tundus nii pikana, et ei tahtnudki lõppeda. 11. Kumbki ei rutanud vastusega. 12. Kõik olid terved, sest kellelgi polnud pisimatki krii-

mustust. 13. Vaadake, sealt ta tulebki! 14. Ja lapsuke ei vastanud mitte nohki.

Ainsuse osastav ja mitmuse nimetav.

11. 1. Oli kuulda ainult puutaldade tugevat klõbinat (mida?). 2. Kaks tulijat meest (keda?) olid meie lõbusad naabrid (kes?). 3. Ainult ilusad mõtted (mis?) saadavad korda palju ilusat (mida?). 4. Oli kuulda ainult putukate ebamäärast suminat (mida?). 5. Kaks tüsedat hobust (keda?) vedas koormat (mida?). 6. Kauguses võis kuulda vankrimürinat (mida?) ja kärmast kabjaplaginat (mida?). 7. Jalutati mööda laia jalgteed (mida?) ja nauditi jahedat tuulepaitust (mida?). 8. Oli kuulda kauget vankripõrinat (mida?). 9. Mõned vanemad teenijad (kes?) leidsid siiski head teenistust (mida?). 10. Tüdrukud (kes?) hakkasid koristama ruumikat saali (mida?). 11. Tagatoast kuuldus kella hõbedast helinat (mida?). 12. Tüliküsimusele otsiti lepitavat lõppu (mida?). 13. Kavalad kütid (kes?) ei saanud kätte kavalat rebast (keda?).

12. 1. Kuulati külalise mõnusat ning mahedat juttu. 2. Jubedad jutud ei meeldi vististi kelle-

legi. 3. Mehike silitas kärsitult oma hõredat habet. 4. Keegi ei mõistnud vanakese ägedat tunnetepuhangut. 5. Vanaisal olid mahedad silmad. 6. Tiiukesel olid aga väga tihedad juuksed. 7. Segast ja tihedat kirja on raske lugeda. 8. Kolm väledat oravat hüples kõrgel puul. 9. Mõned väledad jänesed lippasid üle nurme. 10. Toredad hobused vedasid suurt vankrit. 11. Talumehe ägedad hobused lõhkusid äkke. 12. Kõledad tuuled vingusid üle lagendiku. 13. Oli kuulda ainult tumedat suminat. 14. Rein oli saanud karedad rakud kätele.

Kääng- ja pöördsõnades
g, k, kk,
b, p, pp,
d, t, tt.

13. 1. Lipul oli pikk latt. 2. Lippudel on pikad latid. 3. Noor kütt vestles vana kütiga. 4. Noored kütid vestlesid vanade küttidega. 5. Küti sõber on hurt. 6. Küttide sõbrad on hurdad. 7. Konn krooksus lombis. 8. Konnad krooksusid lompides. 9. Põllule mindi uue adraga. 10. Põldudele mindi uute atradega. 11. Pudrupott podises pliidil. 12. Pudrupotid podisesid

pliitidel. 13. Tuleleek ulatus kõrge puu ladvani. 14. Tuleleegid ulatusid kõrgete puude latvadeni. 15. Kärbes sattus kavala ämbliku võrku. 16. Kärbsed sattusid kavalate ämblikkude võrkudesse. 17. Virgale lapsele jagati kiitust. 18. Virkadele lastele jagati kiitust.

14. 1. Poiss võttis uue märkmiku ja kirjutas midagi oma uude märkmikku. 2. Arglikkude õpilaste vastused olid puudulikud. 3. Leplikul poisil oli palju mängusõpru. 4. Leplikkudel poistel oli palju mängusõpru. 5. Poisiklutt ronis oksliku puu otsa. 6. Poisiklutid ronisid okslikkude puude otsa. 7. Suures ümbrikus oli mõni postkaart. 8. Suurtes ümbrikkudes olid mõned postkaardid. 9. Taluniku hobune läks lõhkuma. 10. Talunikkude hobused läksid lõhkuma. 11. Andke ometi arglikule mehele head nõu! 12. Andke ometi arglikkudele meestele head nõu! 13. Jutt rõõmsa asunikuga kaldus õunapuule. 14. Jutt rõõmsate asunikkudega kaldus õunapuudele. 15. Püüdlikust inimesest peetakse ikka lugu. 16. Püüdlikkudest inimestest peetakse ikka lugu.

15. 1. Tibukesed nipivad ja nopivad teri. 2. Tibukesed nippisid ja noppisid teri. 3. Näljane koer lakub laket. 4. Näljased koerad lak-

kusid laket. 5. Polla, jälle sa tikud tuppa! 6. Koerad aga tikkusid ikka tuppa. 7. Ära riku mu tuju oma jutuga! 8. Jälle ta rikkus mu tuju oma tühjade sõnadega! 9. Juku, kas sa õpid veel? 10. Ei, emake, ma õppisin juba kaks tundi! 11. Küll ma lepin oma sõbraga ära. 12. August leppis oma sõbra Jukuga ära. 13. Kas tüdrukud topivad juba õlgi kotti? 14. Nad toppisid juba hommikul uusi õlgi kotti. 15. Peebu sõber õpib sepaks. 16. Peebu sõbrad õppisid seppadeks. 17. Loigud tekivad madalais kohtades. 18. Pärast suurt vihma tekkisid siinseal suured loigud.

16. 1. Peedu, laki ka need munad! 2. Lakkige, lapsed, ka need kümme muna! 3. Ära kipu süütu kallale! 4. Sõbrad, ärgem kippugem süütu kallale! 5. Ära tuku töö juures! 6. Ärge tukkuge töö juures! 7. Poiss, ära tüki lendama kõrget lendu! 8. Ärge tükkige mu kallale! 9. Lepi ka sina ära oma endise sõbraga! 10. Leppigu ka tema ära meiega! 11. Ettevaatust, ära kuku! 12. Ettevaatust, ärge kukkuge! 13. Paku, Luule, külalistele õunu! 14. Pakkuge ometi külalistele õunu! 15. Pleti ise oma juuksed! 16. Plettigu tüdrukuke ise oma juuksed! 17. Lapsuke, õpi veel natuke! 18. Poisid, õppige veel natuke!

17. 1. Teenija suust ei kuuldud ühtki halba sõna. 2. Sageli puigeldakse kergemagi töö eest kõrvale. 3. Laiskade õpilastega tõreldakse palju. 4. Pakiti hoolega kraami kokku. 5. Mindi tuldud teed tagasi. 6. Näitusel vaadeldi igasuguseid asju. 7. Veheldi kätega ja kõneldi elavasti. 8. Kuhu on pandud vanaisa kepp? 9. Kas on kiri juba ära saadetud? 10. Või siis jälle vaieldakse siin mu sõbra üle! 11. Söödi, joodi, lauldi ja tantsiti. 12. Nüüd lähme õue, sest on loetud, lauldud ja õpitud. 13. Jõuti tädi poole ja söödi suur auk tema toidutagavaradesse. 14. Vaasi pandi paar ilusat lille. 15. On suvel soe, siis supeldakse hoolega. 16. Mindi metsa ja nopiti marju. 17. Joosti kiiresti, sest et oldi hädaohus.

18. 1. Igaüks püüdku käia õiget teed! 2. Kandke oma tervise eest rohkem hoolt! 3. Sõudke ometi kaldale ja võtke Juku paati! 4. Võitke vaenlasi tarkusega, aga mitte jõuga! 5. Nüüd võidke hobuse haav värske salviga! 6. Lapsed, seadke aga kiiremini riiulid korda! 7. Hoidke hoolega oma silmi! 8. Ärge andke tüdrukukese kätte uut raamatut! 8. Sõitke tasa üle silla ja jõudke õnnelikult koju! 10. Aga nüüd, poisid, heitkem puhkama! 11. Lapsed leidsid rukkist rukkirääga pesa. 12. Võidsime

hobuse haiget jalga rohuga. 13. Rändajad jõudsid lagendikule. 14. Küll aga me kurtsime onukese pärast! 15. Kas teie püüdsite talitada taadi nõu järgi? 16. Karjased katsid oma päid lilledega. 17. Töölised kandsid rasket kasti. 18. Minagi püüdsin teostada oma kavatsusi.

Kindla kõneviisi oleviku 3. pööre ja kaudne kõneviis.

19. 1. Need maksavad, kes ostavad. 2. Kes ostvat, see maksvat. 3. Need kolm raamatut sisaldavad palju huvitavaid jutte. 4. Ka see raamat sisaldavat huvitavaid jutte. 5. Lapsed mängivad ja kilkavad aias. 6. Lapsi kuuldi aias kilkavat. 7. Näe, oravad hüppavad oksalt oksale! 8. Oravaid nähti oksalt oksale hüppavat. 9. Nõdrad komistavad sageli. 10. Nõtra vanakest nähti komistavat ja noorurit talle appi tõttavat. 11. Külalised näisid pooldavat perenaise vaateid. 12. Kas mehed pooldavad ka uut ettevõtet? 13. Küll nad rahunevad! 14. Taadikest nähti vaikivat ja rahunevat. 15. Tüdrukud loputasid pesu. 16. Nägime hoolikaid tüdrukuid pesu loputavat. 17. Eidekesed ketravad tagakambris. 18. Eidekesi võis näha tagakambris hoolega ketravat.

Pikk häälik ühesilbilistes sõnades.

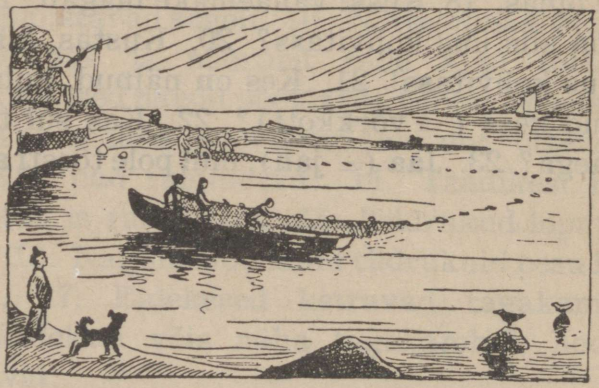
20. 1. Ma tean ainult ühte, et isamaa on mulle kallis. 2. „Minuga sa küll nii kergesti hakkama ei saa," naeratas Ats Heinole. 3. Kas me sööme nüüd mee ära? 4. Aga kas te siiski ei tee sääsest härga? 5. Tulija polnud keegi muu kui mu onu. 6. „Jälle su suu ümber nutuvine!" hüüdis ema väikesele Tiiule. 7. Onn on vilets majake. 8. Kell lõi toreda väärikusega kuus pauku. 9. Kel anda, sel võtta. 10. Noor poesell oli alles vilumatu. 11. Mul oli tore seebimull kõrre otsas. 12. Lass on väike ankur või lähker. 13. Las aga lennata! 14. Lõbus Epp ruttas kooli. 15. Aastad ep (= ei) ole vennaksed. 16. Koeraklutt liputas saba, nagu see tal viisiks oli. 17. Ta oli äbarik tall, see meie väike oinas. 18. Kuss! vanaemake magab. 19. Ja kus on siis uus kohvitass? 20. Kustas, küll on sul ilus kohvitass! 21. Kes on näinud, kuhu on pandud kess (= võrkkott)? 22. Kas sul tõesti pole aega? 23. Jaa (= jah), mul pole tõesti aega!

16. PILTE VABADEKS TÖÖDEKS.

1. . . . . .

2. . . . . .

3. . . . . .

4. . . . . .

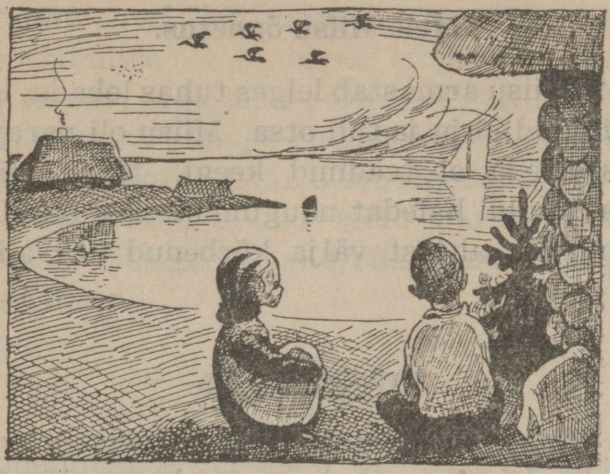
5. . . . . .

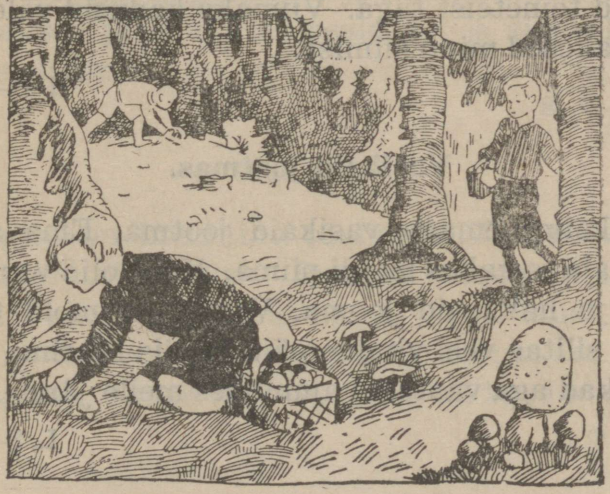
6. . . . . .

7. . . . . .

8. . . . . .

17. ÕPILASTE VABU KIRJANDEID.

Meie Miisu õnnetus.

Meie Miisu armastab leiges tuhas lebada. Kord pandi puud ahju ja tuli otsa. Miisu oli parajasti ahjus. Seda ei teadnud keegi. Mõne minuti pärast kuuldi haledat näugumist. See oli Miisu, kes hüppas ahjust välja kõrbenud karvadega.

J. A—k.

Oravate mäng.

Oli ilus suvine hommik. Läksin metsa marjule. Äkki kuulsin kuuseladvast krabinat. Vaatasin üles ja silmasin kaht oravat. Nad mängisid ja ajasid teineteist taga. Viimaks kadusid väledad loomakesed minu silmist.

H. P—o.

Vasikaid jootmas.

Läksime emaga vasikaid jootma. Ema avas kopliaia ja kallas moldi piima. Kohe olid vasikad seal ja hakkasid jooma. Varsti oli mold tühi. Ema silitas veel vitside päid ja siis läksime ära. Vasikad aga vaatasid ammudes meile järele.

L. S—l.

Mänguseltsiline.

Kui olin suvel tädi talus karjas, oli mul kena mänguseltsiline — kutsikas Mopi. Temaga oli hea mängida. Aga alati pidin ettevaatlik olema, sest kutsikas oli kange riideid rebima. Mul tõmbas ta mitu korda püksid narmendama. Hüüdmise peale jooksis ta alati minu juurde. Aga kui ma temast väljagi ei teinud, siis kiunus ja hüppas ta mu ümber.

E. K—ll.

See oli uss.

Olime luhal ja püüdsime jõe ääres kalu. Äkki karjatas Juku ja pistis jooksu. Siis nägin minagi rohus midagi vingerdavat ja hakkasin karjuma. Heinalised jooksid kisa peale ligi ja siis selgus, et see oli uss.

E. V—a.

Tuulest.

Sügisel on ilmad tihti tuulised. Kõikjal keerutab tuul tolmu üles. Puudelt riisub ta lehti. Poistel kisub ta mütsid peast. Ajuti läheb tuul nii tugevaks, et ähvardab kuuril katuse ära viia. Tasa, tasa, tuulesellid, ärge ikka nii ägedad olge!

L. T—l.

Esimene lumi.

Kui hommikul kooli läksin, oli ilm külm ja tuuline. Esimesel vahetunnil sadas kõikide rõõmuks juba lund. Katused olid valged, maapinnal aga sulas lumi kohe. Uskusin, et nüüd tuleb ometi talv. Sadas kogu päeva ja öö. Järgmisel hommikul oli aga lumi jälle sulanud ja maa ikka must.

L. T—m.

Saanisõit.

Öösel oli lund sadanud. Nüüd tegime esimest saanisõitu. Isa tiris kuurist saani välja ja rakendas hobuse ette. Siis läks sõit lahti. Mõnus oli see esimene sõit. Lumi laulis jalaste all, somps-somps. Kostsid hobuse sammud lumel. Metsatuka juures pöördusime tagasi. Kodus andis isa hobusele tasuks ilusa sõidu eest hea noosi kaeru.

O. T—a.

Linnukesed einestamas.

Kui külm oli käre, viisin lindudele välja süüa. Aga sadas lund ja linnud ei osanud lume alt toitu otsida. Koolis kuulsin aga lindude söögilauast ja kodus tegin samasuguse ilusa söögimaja, mil oli isegi katus peal. Aknast oli nüüd armas vaadata, kuidas linnukesed einestasid.

L. Õ—o.

Peenraid kitkumas.

Oli ülitore ilm. Vanaema ütles meile: „Olge head lapsed ja tulge peenraid kitkuma!“ Läksin Leidaga. Mina võtsin ühe kurgipeenra, Leida aga kitkus sibulapeenart. Üsna pea olid peenrad puhtad. Vanaema andis meile mõlemaile suure meeleiva. Ise lausus: „Olite ikka virgad lapsed küll; mis ma vanainimene oleksin üksi teinud.“ Töö oli lõbuski. Mis sellest, et mõni nõges kõrvetas ja käed pisut kipitasid.

V. P—d.

Langevari.

Keegi naaberpoistest oli meisterdanud langevarju. Pühapäeval pidi lepiku ääres tehtama huvitav katse. Läksimegi siis pühapäeval hulgana kohale. Kohale jõudes nägime, et langevari polnudki nii suur, nagu arvasime. Oli ainult lihtne taskurätt, neli nööri ja tinapomm. Visati siis langevari üles. Alla tulles liugles ta ilusasti, aegamööda. Kui ta küllalt madalale jõudis, püüdsid poisid ta käega kinni. Veel samal päeval tegi iga karjapoiss endalegi langevarju.

L. R—p.

---

18. KIRJANDITE TEEMASID.

1. See oli suvel.

Kui marjul käisime . . .
See oli heinatalgul.
Peenrad umbrohus.
Ühest suveõhtust.
Olime vähil.
Hea kalasaak.
Kui kõu kärgatas.
Karjase lõunavaheaeg.
Kahekõne karjaelust.
Sõudmas.
Mälestusi matkast.

2. Sügisel.

Sügise ootel.
Sügis aias.
Sügise ilu ja küllus.
Sügisene õhtu kodus.
Rehepeksul.
Sain läbimärjaks.
Meil käisid mardisandid.
Olin mardisant.
Lund sajab!

3. Talvel.

Millest märkan talve tulekut.
Ilus talvepäev.
Tuli tuisueit.
Muudkui vuhista alla!
Kui kelk ümber läks.
Tore vastlaõhtu.
Äge lumesõda.
Ka loomadele tehti rõõmu.
Kuidas ma veetsin pühad.
Mõni vana-aasta komme.
Jänese talvejutt.
Kui aiateibad paukusid.

4. Kevadel.

Esimesi kevadetunnuseid.
Kui vabanevad veed . . .
Esimene sinilill.
Valmistasime kuldnokkadele puuri.
Tulid kuldnokad.
Kevade võit talve üle.
Näe, liblikas!
Teretus kevadele.
Kevadisi töid aias.

5. Loomadest.

Linnukese palve.
Kass ja varblane.
(Kahekõne.)
Loomaaias.
Kuldnokkade tööpäev.
Jultunud varblane.
Notsukesed.
Näljased linnud kooliõues.
Meie maa kasulikem loom.
Meie kaval kass.

6. Kodus ja koolis.

Minu kodu.
Sünnipäevakink isale.
Küll oli raske tõusta!
Olin haige.
Kaunistasin tuba.
Ei saanud hästi magada.
Mänguhoos.
Kui meisterdasime lennuki.
Esimest korvi punumas.
Sirbiga orast niitmas.
Taimi kuivatamas.
Kui istutasime puid ...
Läksin emaga turule.
Pesu rullimas.
Küll aga oli tegevust!
Olin isaga äestamas.
Seakarjas.
Kui külalised tulid.
Talgud.
Minu esimene karjasuvi.
Minu suviseid töid.
Meie klassituba.
Koolipidul.
Aktus koolis.

7. Mitmesuguse sisuga töid.

Kuidas ma lugema õppisin.
Minu suur soov.
Haruldane leid.
Püüdsin head teha.
Saime kiita.
Kes oli süüdlane?
Kiljusime heastmeelest.
Suur sissekukkumine.
Mõni tähelepanek.
Ilusaim päev minu elus.
Kurb päev minu elus.
Kui ma ise raha teenisin.
Suur rahuldustunne.
Minu armsaimad lilled.
Suur võistlus.
Lipp vardasse!
Minu esimene telefonikõne.
Külaskäik.
Kohalik muinasjutt järve tekkimisest.
Viisime kimbu lilli vanaisa hauale.
Kangelase kalmukünkal.
Vanasõnu ilmadest.
Esimene ratsasõit.
„Raudruunaga" sõitmas.
Sepapajas.
Esimest korda veskil.
Turbasoos.
Laadapaltsil.

19. SÕNASTIK.

A.

a. — aastal
aade — idee
aadr. — aadress
aasta — aastalt
aastapikkune
absurd — mõttetus
aeg-ajalt
aitama — aitan, aitasin, aidanud
aken — kaks akent, nende akende
algama — algan, algasin, alanud
algkiri — (alg + kiri)
alkohol
allkiri — (all + kiri)
amet
ametnikkond
antenn — raadio saate- ja vastuvõtte-traat
apelsin
apostroof — ülakoma
apr. — aprill
aprillinali
apteek
arreteerima — vahistama
argus
asfalt — juudapigi
askeldus
atestaat — tunnistus
atmosfäär — õhkkond
au
ausasti
autobus — ühe autobuse, palju autobusi
avanss — (ettemaks) ühe avansi, neid avansse

B.

balanss — tasakaal
ballaad — jutustav luuletus
barjäär — tõkkepuu; takistussein
bassein — vesistu, veesalv
beebi — lapsuke
blond — valgevereline
botaanika — taimeteadus
brošüür — lendleheke; raamatuke
brünetne — mustavereline
brünett — brünetne isik
börs — seda börsi (rahaturg)
büst — rindkuju

D.

defekt — viga, puudus
deklamatsioon — ilulugemine
detsember — jõulukuu
diagramm — joonkava
dialoog — kahekõne
diktaat — etteütlus
diplom — tunnistus
direktor
direktriss — naisdirektor
dokument — kiritõend
draama — näidend
duett — kahehäälne laul

E.

edasi-tagasi
edendama — (Edendati tööstust)
eelistama — paremaks pidama
eeskätt
eesti keel
eestikeelne
efekt — mõju, mõjuavaldus
ehk — abisõna „ehk" eraldab üheväärilisi mõisteid: termomeeter ehk soojamõõtja
eile
eilne
e. Kr. — enne Kristust

ekraan — näitelina
eksemplar
ekspert — asjatundja
eksport — väljavedu
e. l. — enne lõunat
emb-kumb — emma-kumma, emba-kumba
enim — kõige enam
ennustama — ette kuulutama
ent — kuid, aga
erutama
ese — asi
etendama — (Etendati uut lavatööd.)

F.

fantaasia — mõttekujutus
filoloog — keeleteadlane
firma — äriasutus
formaat — kaust
fotograaf — päevapiltnik
följeton — veste

G.

g — gramm
gamma — heliredel
garaaž
garantii — tagatis
geenius — suurvaim
grammofon
grotesk — veider kujutus
grupp — rühm
gümnaasium
gümnastika — võimlemine

H.

ha — hektaar
Haapsalu
hagijas — jahikoer
haigestuma — haigeks jääma
hajameelne — mõtetega laiali
hakkama — hakkan, hakkasin, hakanud
haldjas — kaitsevaim
halin — kaebamine
hallikas — hallivõitu
hani — selle hane, seda hane, palju hanesid
hankima — muretsema
haril. — harilikult
harrastama
haug — kaks haugi, ühe havi
helve — ühe helbe, kaks helvet
hetk — silmapilk
hiivama — üles vinnama
hirs — (õrs, puu) hirre, palju hirsi
homm. — hommikul
homme
hommik
homseks
homseni
hoogsasti
hotell — võõrastemaja
hunnik
hurraa!
huumor — naljatuju; kujutamisviis naljakalt
hõikama — hüüdma
häirima — rahu rikkuma, segama
hämar
händ
hääl
häälik
hülgama — ära põlgama
hülss — ühe hülsi, palju hülsse
hüüdsõna
hüüumärk

I.

igatsus
igivana — õige vana
iidne — põline, muistne
import — sissevedu
initsiatiiv — algatus
insener
instinkt — loomusund, vaist

J.

j. — järgmine
jaa — (jah)
jabur
jaburdama
jagama
jagu
jaksama
jalgsi
janu
janunema
jatk
jatkama — jatkan, jatkata
jne. — ja nii edasi
jooksma — jooksen, joosta, joostud, jooksin, joostakse, joosnud
julm — halastamatu
jõuk — salk, hulk
jäitse — jääd mööda
jändama — jändan, jännata
järvitse — järve mööda
jää-äärne

K.

k. — kuu; keel
kaas — ühe kaane, palju kaasi
kalju — seda kaljut, nende kaljude
kaloss
kanarbik
kannel — seda kannelt, nende kannelde
karikatuur — pilkepilt
kassa — seda kassat, nende kassade
katel — seda katelt, nende katelde
kauss — ühe kausi, 2 kaussi, palju kausse
kess — võrkkott, märss
kirss — ühe kirsi, 2 kirssi, palju kirsse
kitsi — seda kitsit, nende kitside
klk. — kihelkond
komfort — mugavus
kompliment — meelitussõna
kompromiss — kokkulepe
kompvek — ühe kompveki, mitu kompvekki
komöödia — lustmäng, naljamäng
koopia — ärakiri
koridor
korrektne — õige, veatu
korrektor — trükivigade parandaja
krediit — võlausaldus
kukal — seda kukalt, nende kukalde
kummaline
kummardama
kummut
kunst
kunstnik
kursus — palju kursusi
kõlbama — kõlban, kõlbasin, kõlvanud, kõlvata
kõrs — kõrre, 2 kõrt, palju kõrsi
kärbes — kaks kärbest, palju kärbseid
kärss — ühe kärsa, 2 kärssa, palju kärssi
käsi — kaks kätt, palju käsi
kättpidi
küllane — söönud
kümme
kümnekesi
kümnes
küünal — kaks küünalt, ühe küünla, nende küünalde
küüs — ühe küüne, palju küüsi

L.

l — liiter
l. — loe
laas — (tihe lehtpuumets) 2 laant, selle laane, neid laasi (Mindi laande.)

laip — surnukeha
lasila — põikpuu hobuste kinnitamiseks; käsipuu
laup — otsaesine
liljas — lilletaoline
linlane — linnaelanik
linnus — muinaseestlaste maalinn
literatuur — kirjandus
lk. — lehekülg
lohutama — tröösti ma
läbistikku
läbistikune
läte — allikas
lääs — (õhtupoolne taevakaar) lääne, läände

M.

maantee
man — juures
manguma — nuruma, väga paluma
manitsema
mannetu — saamatu, armetu
mant — juurest
manu — juurde
marssima — marsin, marssisin, marssida, ei marsita
meritse — merd mööda
min. — minut
mispärast
modernne — moes olev
monogramm — nimetähed
morn — sünge, õudne, tusane
mugav — mõnus
muinne — muistne
mulk — auk (läbi)
muuseum
mõla — aer
mõttekas — mõtterikas
määgima

N.

NB — nota bene, pane tähele!
neiu — kaks neiut, nende neiude
nekroloog — koolnu elukirjeldus
nippima — nipin, nippisin
niuded — puusad
nokjas — nokataoline
noppima — nopin, noppisin
novell — uudisjutt
nr. — number
nukker
nukralt
number — numbri, 2 numbrit
nõudma — nõuan, nõudsin, nõudke
näd. — nädal
nägema — näen, nägin, nähakse
nägija
nääklema — nääklen, näägelda

O.

oigama — oigan, oigasin, oianud, oiata
oivaline — imelik
olema — ollakse, ei oldud
olis — kas oli
omadus — omane laad
omandus — varandus
ometi
omnibus — ühe omnibuse, palju omnibusi
ons — kas on
ootama — ootan, ootasin, oodanud
oraator — kõneleja
ortograafia — õigekirjutus
otstarve — selle otstarbe, seda otstarvet
ott — karu

P.

paksim — kõige paksem
panema — ma panen, ma panin, ta pani, pandi, pandud, pannakse
pang — kaks pange, palju pangi

panija
panjas — pannitaoline
partei — erakond
partii — osa; salk
paslik
peatselt — varsti
pedagoog — koolimees, kasvatusteadlane
pedajas — männipuu
pedantlik — piinlik-väiklane
peenar — seda peenart, nende peenarde
peied — matusepidu
peni — koer
peotäis
pereldasa — oma pere poolest
perv — kallas
pesija
pigemini — ennemini
piisama — jatkuma
piki — rööbiti (Jalutati piki jõge)
piklik
pintsak
pisim — kõige pisem
pk. — postkast
p. l. — pärast lõunat
plika — kaks plikat, nende plikade
p. o. — peab olema
poeet — luuletaja
pohlad — palukad
portree — näopilt
printsiip — põhimõte
produkt — saadus, tulemus
profiit — kasum
programm — eeskava
pro memoria — mälestuseks
proosa — riimimatu kõne
provints — maakond, mitte pealinn
P. S. — postskriptum, järelkiri
psühholoogia — hingeteadus
pt. — postitalu
pulss — (veretukse, verelöök) selle pulsi, seda pulssi
purema — ma puren, ma purin, purdi, purdud, purrakse
põlgama — põlgan, põlgasin, põlanud
põõsas
pääsma — pääsen, pääseda
päästma — päästan, päästa
pääsuke
püstitama — ehitama
pütjas — pütitaoline
püünis — (püügiriist)

R.

rafineerima — puhastama, peenendama
range — vali, karm
reageerima — vastu mõjuma
realiteet — tõelisus
redaktor — toimetaja
reegel — juhis
referaat — aruanne, seletus
referent — aruandja
relatiivne — suhteline
religioon — usk
relv — sõjariist
remmelgas — (puu)
remont — parandus, uuendus
resultaat — saadus
retk — sõit, teekond
riskantne — hädaohtlik
rool — tüür
rukis — seda rukist, sellest rukkist, need rukkid, palju rukkeid
rätsep — kaks rätsepat, palju rätsepaid

S.

saabuma — pärale jõudma
saadus — produkt, toode
saalima — edasi-tagasi jooksma
sadama — sajan, sadasin (Sadas vihma. Sajab vihma.)
samet
sammal — seda sammalt, nende sammalde

samuti
sangar — kangelane
seadma — sean, seada, seadsin
sekretär
sidrun — 2 sidrunit, palju sidruneid
siiras — avameelne
siirduma — kolima, ühest kohast teise üle minema
simss — ühe simsi, palju simsse
siug — uss, madu
skelett — luustik
skits — kavand
solvama — sõnadega haavama
sorts — nõid
spetsialiteet — eriala
stj. — saatja
susi — ühe soe, 2 sutt, palju susi
sõnnik
säilitama — alal hoidma
säästma — kokku hoidma
söandama — julgema
süda — ühe südame, kaks südant
sümpaatia — poolehoid
süsi — kaks sütt, palju süsi

T.

taamal — kaugemal, enam tagapool
taanduma — taganema
taas — jälle
taguma — taon, tagusin, taotakse
takud — paklad
talitama — askeldama
tallermaa
talletama — tallele panema
tallinlane
Tallinn
tallutama — (Kingsepp tallutab saapaid.)
talutama — (Laps talutas pimedat.)
tara — püstaed ümber teatava maa-ala
taru — mesipuu
teadma
teater
teesklema — silmakirjaliselt näitama
tel. — telefon
telegraaf
telegramm
teleskoop — pikksilm
tellingid
telliskivi
tn. — tänav
toppima — topin, toppisin
transiit — läbivedu
trükkima — trükin, trükkisin, trükitakse
tuhat — tuhande, tuhandete
tukkuma — tukun, tukkusin, tukkunud
tulija
tulv — üleujutus, uputus
tungal — kaks tungalt, nende tungalde
turist — lõbureisija
tuul — tuulde e. tuulesse
tõkkekas — tõkkerikas
tõmbama — tõmban, tõmbasin, tõmmanud
Tõnis
tõnisepäev
tõttama — tõttan, tõttasin, tõtanud
tähelepanu
tütar — kaks tütart, nende tütarde
tüün — vaikne
tüütama — tüütan, tüüdanud

U.

ukj. — uue kalendri järgi
uks — kaks ust, nende uste
uljas — vahva, südi
ummistama
undama

uppuma — upun, uppusin
uri, urja — ohver
uudis — uudise, uudiseid
uus — (Koliti uude korterisse. Oldi uute sõprade seltsis.)
uusim — kõige uuem

V.

v. — vald
vaatama — vaatan, vaatasin, vaadanud
vaiama — vaia maa sisse lööma
vajama — puudu olema
valss — ühe valsi, palju valsse
vanik — 2 vanikut, vanikuid
vapper, vapra, vaprat
vaprasti
vargsi
variant — teisend
varrukas
vars — varre, palju varsi
varss — ühe varsa, 2 varssa, palju varssu
vasar — haamer
vastastikku
vastastikune
vastne — uus
vastus — vastuse, vastuseid
vastuvõtlik
vastuvõtt
veendumus — kindel arvamine
veenma — uskuma panema
veetlema — ahvatlema
veetlev — ahvatlev
veetma — mööda saatma
vemmal — kaks vemmalt, nende vemmalde
ventilatsioon — õhupuhastus, õhuvahetus
vihjama — kaudselt märku andma
vilgas, vilka — elavaloomuline, elav, kärme
vina — vastik lehk; udu
virguma — unest ärkama
vkj. — vana kalendri järgi
vrd. — võrdle
vt. — vaata
või — abisõna „või" eraldab erilaadilisi mõisteid: Ants või Peeter; täna või homme
Võõpsu
võõras
vähk — ühe vähi, kaks vähki, palju vähke
väike — selle väikese, palju väikesi
väljak — plats
väärt
väärtuslik

Õ.

õhim — kõige õhem
õis — õide e. õiesse
õnnelikem — kõige õnnelikum
õnnis — seda õndsat, neid õndsaid
õpet. — õpetaja
õpil. — õpilane
õppima — õpin, õppisin, tahan õppida, ei õpita
õrritama — ärritama
õrs — õrde e. õrresse
õudselt
õõs — õõnde e. õõnesse
õõtsutama

Ä.

ämber — 2 ämbrit, palju ämbreid
ämblik — kaks ämblikku, palju ämblikke
ärkama — ärkan, ärkasin, ärganud
ärritama
äsja — hiljuti, nüüdsama
ätt — isa, vanaisa

ö.

ö. — öösel, öösi
ööbik — kaks ööbikut, palju ööbikuid
ööbima — ööd veetma, öömajale jääma
ööp — ööpäev
ööpäev

ü.

üh. — ühing
üha — ühtelugu, ikka
ül. — ülem
ülalt
üldse
üll — seljas (riideist kõneldes)
üllas — suursugune
ülle — selga (riideist kõneldes)
ült — seljast (riideist kõneldes)
ümmargune
üpris — väga
üritama — katsuma, ette võtta püüdma
üürike

SISUKORD.

1. Lihtlause ja kirjavahemärgid selle lõpul 3
2. Liitlause ja koma liitlauses 20
3. Koondlause 29
4. Üte 31
5. Otsene kõne ja selles esinevad kirjavahemärgid 33
6. Häälik ja täht 39
7. Lühike, pikk ja ülipikk häälik 45
8. Liithääliku kirjutamine 48
9. Astmevaheldus 54
10. Käändsõna 62
11. Pöördsõna 90
12. Abisõna 109
13. Mitmesuguseid ülesandeid õpitu kordamiseks 111
14. Natuke peamurdmist 134
15. Etteütlusi iseseisvaks tööks 136
16. Pilte vabadeks töödeks 150
17. Õpilaste vabu kirjandeid 154
18. Kirjandite teemasid 158
19. Sõnastik 160